2. 6. 2016

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Rodičovská odpovědnost pod drobnohledem

Úskalí české právní úpravy rodičovských povinností a práv, jejich vzniku, trvání, omezování a jejich smluvních modifikací jako „nezamýšlený“ zdroj konfliktních situací.

Článek původně vznikl se záměrem popsat možnosti posílení motivace rozcházejících se nebo se rozvádějících rodičů ke smírnému řešení konfliktů, které s rozpadem rodinné domácnosti mohou souviset. Tyto otázky jsou však nakonec rozebrány až v jeho závěrečné části, neboť je zřejmé, že řada problémů má, alespoň z hlediska právního, i řadu dalších příčin, než jaké představují narušené mezilidské vztahy či neschopnost se dohodnout u příležitosti rozpadu dosud fungujícího svazku. V průběhu psaní tak bylo nutné podstatně rozšířit rozsah i obsah příspěvku. Ten se v první řadě snaží identifikovat „zakopaného psa“ problematiky obtížně řešitelných rodičovských konfliktů mj. již v základní hmotněprávní úpravě rodinného práva, včetně některých jejích stěžejních postulátů, zejména v oblasti vzniku povinnosti a práva výkonu rodičovské odpovědnosti ve všech jejích složkách, a v příliš velké ingerenci (opatrovnického) soudu do rodinných vztahů, jejíž nutnost bohužel neodstranil ani nový občanský zákoník. Je zřejmé, že většina neduhů i platné úpravy jde na vrub tomu, že se změny úpravy rodinného práva po roce 1989 (novela v roce 1998, zákoník v roce 2012) nedokázaly dostatečně odpoutat od ve své podstatě idealistického pojetí, vyplývajícího ze zákonů z let 1949 a 1963.

Obsah článku:

A. Základní východiska

B. Úvahy o možných dílčích změnách v kontextu platné úpravy

I. Vznik rodičovské odpovědnosti v plném rozsahu

Poznámka ke styku s dítětem
Osobní péče a související práva

II. Určování jména a příjmení

III. Další statusová, osobní a majetková práva

Vyživovací povinnost
Pravá retroaktivita soudních rozhodnutí
Výše výživného
Vyživovací povinnost dalších osob
Dílčí závěry k otázkám výživného
Změny (snížení) výše výživného a zánik nároku na výživné
Náhrada výživného odbytným

IV. Udržování styku s nemanželským dítětem, jeho ochrana, zakročovací povinnost a právo na informace

V. Vznik oprávnění nemanželského otce vykonávat rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu na základě právního jednání nebo plynutí času

VI. Omezení „nepečujícího“ rodiče

VII. Úprava poměrů po rozvodu manželství (popř. po zániku „kvalifikovaného soužití“)

„Jiná“ společná péče
Smlouvy o péči, výživě a styku s dítětem
Obligatorní „střídavá péče“ (tzv. na zkoušku)

VIII. Důsledné zpoplatnění soudního řízení a ukládání povinnosti náhrady nákladů

C. Stručný závěr

A. Základní východiska

Problematika rodičovských sporů o

1. péči o dítě,
2. styk s dítětem a
3. výživné

je v ČR stále citelnější, soudní „spory“ jsou stále obtížněji řešitelné (alespoň se tak obecně soudí). To je samozřejmě dáno v první řadě neschopností účastníků se dohodnout, vzdát se pravidla o jediné pravdě (té své) a v neschopnosti kompromisu. Problémy lze však spatřovat i v institucionálním rámci, a to již ve vlastní a základní hmotněprávní úpravě, týkající se vzniku a výkonu rodičovské odpovědnosti, jednak v na ní navazující úpravě procesní. A to bez ohledu na to, že se výrazně rozšířila právní úprava a byla obohacena o řadu možností počínajíc nařizováním mediací, jiné odborné poradenské pomoci apod.

Rekodifikace soukromého práva z roku 2012 přinesla ve všech ohledech, a to i v rodinném právu, mnohý pozitivní posun a nové nebo prospěšně proměněné, doplněné či zmodernizované instituty. Nebylo by proto vůbec spravedlivé chápat následující článek jako nějakou kritiku nového občanského práva, na které se velmi nepřípadně svádí dnes kde co. Je třeba předem zdůraznit, že zejména nový občanský zákoník představuje ve svém souhrnu mnohem kvalitnější a rozumnější právní úpravu, než jakou jsme měli k dispozici až do konce roku 2013.

Navzdory tomu však i nová právní úprava v řadě ohledů i nadále vyplývá a úzce navazuje na rodinné právo konstituované u nás podle sovětského vzoru po roce 1948 (zákony z let 1949 a 1963). To se projevuje (bohužel i v platné úpravě) zejména v přílišném zjednodušení některých institutů a na druhou stranu v příliš rozsáhlé obligatorní intervenci státu do rodinných vztahů. Tyto historické konsekvence lze heslovitě shrnout mj. takto:

- a) v roce 1949 se v podstatě předpokládalo, že „rozpory“ typické pro rodinné vztahy v „kapitalismu“ budou vývojem překonány, ostatně i proto, že *při podrobnějším provedení zásad vyplývajících z nové ústavy* [Ústava 9. května z roku 1948] *nutno si především uvědomit zásadní přeměnu rodinných a manželských poměrů, která nutně nastává na přechodu*

společnosti od kapitalismu k socialismu; především tedy, že lidé budou uzavírat sňatky z lásky, ne kvůli majetku a z donucení rodiny, že budou minimalizovány či vymizí rozvody[1] a že děti se budou rodit do harmonických rodin (*socialistická rodina je kolektivem pracujících, jehož zájmy nejsou v rozporu se zájmy celku, nýbrž který sleduje především společný zájem všech, zájem společnosti, která zajistí zvýšení životní úroveň všech pracujících a nerušený rozvoj jejich duševních schopností*); ideologické předpoklady však záhy samozřejmě popřel reálný vývoj – rozvodovost stoupala téměř lineárně již od roku 1950 až do roku 1989, výrazněji především od konce 60. let (což ještě podtrhlo opuštění prokazování viny za rozvrat manželství v roce 1964 a následné zrušení obligatorního smírčího řízení před soudem v roce 1973) a zejména pak od začátku 80. let, kdy jsme se v rozvodovosti dostali na 4. místo v Evropě;

- b) zákony ztotožnily „zájem dítěte“ a „zájem společnosti“ (*osnova ukládá rodičům, aby se při výkonu rodičovské moci řídili zájmem dítěte a prospěchem společnosti. Výkon rodičovské moci se musí říditi zásadou, že dítěti prospívá jen to, co, prospívá celé společnosti… Důvody pro zbavení rodičovské moci budou tedy vždy dány společenským zájmem, který je totožný se zájmy dítěte*); přitom platilo, že *osnova uvádí pružně podmínky, za kterých je možno omezit rodičovskou moc, neboť nechce brzdit vývoj a funkci rodiny ve společnosti jdoucí k socialismu*. Tam kde by v rodině nebyl naplněn uvedený ideál (jednota zájmu dítěte, rodičů a společnosti), se v zásadě předpokládala buď kolektivní (pře-)výchova dítěte v ústavu, nebo adopce dítěte, přičemž adopce zcela změnila svou funkci i obsah, zaměřila se na „přechod dítěte do rodiny osvojitele“, *oddaného myšlence socialismu a způsobilého v osvojených dětech vypěstovat smysl pro rodinný život a odpovědný poměr k celé společnosti* (1958). V důsledku takové „úplné adopce“ jsou zcela zpřetrhány a zanikají veškeré vazby s dosavadními příbuznými (prarodiči, sourozenci, tetami ad.) a jiné pojetí osvojení v případě nezletilých dětí u nás nemáme bohužel ani po rekodifikaci. Stejně tak jakoby bylo i zmíněné pojetí „nejlepšího zájmu dítěte“, rovnajícího se ovšem „zájmu společnosti“ (tedy státu), nadále v českém právním prostředí imanentní. Osvojení mělo přednost před jinou formou „náhradní“ péče o dítě explicitně dokonce až do roku 2000 (z ústavněprávního hlediska však jen do roku 1991, kdy nabyly účinnosti resp. závaznosti Listina základních práv a svobod a Úmluva o ochraně lidských práv), kolektivní (pře-)výchova pak měla ze zákona přednost před rodinnou formou cizí péče *de jure* „jen“ do roku 1998, prakticky však životnost obou pravidel byla delší (někdo, zejména tzv. odborníci, je při životě udržují dokonce dosud);

- c) jinak jistě legitimní a dlouho prosazovaná ústavní zásada úplného zrovnoprávnění obou rodičů (manželského i nemanželského otce a matky) i dětí (manželských i nemanželských) se projevila v naprostém zjednodušení úpravy: nejen statusová a další základní práva, ale i rodičovská moc (dnes odpovědnost) resp. její výkon nastupují od té doby bez rozlišení ze zákona ve všech případech a v plném rozsahu (tedy alespoň tam, kde jsou oba rodiče zapsáni v matrice), bez ohledu na další významné okolnosti a skutečný stav věci – *osnova tu jasně určuje, že rodičovská moc vzniká ze samého zákona a nikoli snad teprve rozhodnutím soudu. Je to projev společenské důvěry k rodičům i zdůraznění vážnosti s jakou je nutno pohlížet na funkci rodiny…. Rovný podíl obou rodičů na rodičovských právech a povinnostech je dán jejich stejným postavením v rodině a stejným dílem odpovědnosti za zdárný vývoj dítěte. Neshody mezi rodiči vyřeší soud, který jako výkonný orgán společnosti dozírá na výkon rodičovské moci a usměrňuje ji ke shodnému prospěchu dítěte i společnosti*. Přesto však zákon z roku 1949 ještě (na rozdíl od pozdější a i nyní platné úpravy) reflektoval skutečnost, že přeci jen ve všech případech nemůže být přání otcem myšlenky: *o rodičovské moci otce, který byl zjištěn teprve soudem, rozhodne soud. Osnova přiznává zde v zájmu dítěte právo soudu, aby rozhodl, je-li otec dítěte, který otcovství dobrovolně neuznal, hoden výkonu rodičovské moci náležející mu jinak ze zákona. Soud se tu řídí výlučně zájmy dítěte a odejme rodičovskou moc otci, který neprokázal cit k dítěti a tím nedává záruky, že splní společenský úkol, jaký představuje řádná výchova dítěte*;

- d) neboť v předpokládané ideální společnosti, v níž mají panovat pouze harmonické vztahy a bezrozporný soulad mezi zájmy jednotlivé osoby, rodiny i celé společnosti, by negativní skutečnosti musely nutně být chápány jako zásadní selhání a narušování „socialistické zákonnosti“, byly jakékoli případné rozpory zejména mezi rodiči navzájem a mezi rodiči a dětmi vyhrazeny výlučně rozhodování lidových soudů. Důsledky tohoto jevu v jiné souvislosti popisuje i aktuální komentář k Listině (K. Šimáčková): *v českém právním prostředí v oblasti ochrany rodičovství a práv dětí na život s vlastní rodinou je problémem nepřiměřeně vysoká ingerence státu do rodičovských práv*.

Z uvedených (i dalších předpokladů) vyplývají některé nedostatky, které se projevují i v nyní platné úpravě, a které soukromý život ve svém důsledku komplikují, místo aby jej zjednodušovaly. A to především v nucení členů rodiny do soudního řízení. Soudní řízení je vždy faktorem stresu, a místo toho, aby právní úprava přispívala ke smírnému a mimosoudnímu řešení konfliktů, tak svým nastavením je buď v mnoha případech teprve vyvolá, popřípadě přispěje svým dílem k „přilévání oleje do ohně“. Výstižně tyto skutečnosti popsala býv. ministryně spravedlnosti D. Kovářová slovy: *právo je nejdražší, nejkomplikovanější a nejtopornější systém, a proto pro použití v rodině nevhodný*[2]. Jiný aspekt téhož vyjádřila jinde Romana Ragalewiczová[3], uvádějíc, že *problém však vzniká manželům, pro které je schválení dohody o úpravě práv a povinností k nezletilým dětem nezbytnou podmínkou pro rozvod bez zjišťování příčin rozvratu manželství (tzv. smluvený rozvod). V jejich případě pak může dojít i k situaci popsané výše – v důsledku neočekávaně složitějšího průběhu soudního řízení* [pokud soud dohodu neschválí] *se může u rodičů stupňovat nervozita, napětí, stres a mohou mezi nimi vznikat konflikty, které vygradují až vyhrocenou situací mezi nimi.*

Problematická místa v novém občanském právu nejsou přitom vůbec důsledkem nějaké „diskontinuity“ či opuštění jakýchsi „osvědčených“ pravidel v roce 2012/14, ale daleko spíše jen toho, že se v některých oblastech nové civilní právo s těmito „osvědčenými“ pravidly nerozešlo mnohem důsledněji.

B. Úvahy o možných dílčích změnách v kontextu platné úpravy

I. Vznik rodičovské odpovědnosti v plném rozsahu ze zákona

Rodičovská odpovědnost [*rodičovská/rodičská nebo otcovská/mateřská (pravo-)moc; rodičovské práva a povinnosti; patria potestas; l´autorité parentale; parental power/responsibilities; elterliche Gewalt/Obsorge; władza rodzicielska*] dle velmi výstižného § 858 o. z. zahrnuje, jsouc vyjádřením ochranné pravomoci rodičů, jejich povinnosti a práva, která spočívají v

- a) (osobní) péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- b) ochraně dítěte,
- c) udržování osobního styku s dítětem,
- d) sdělování podstatných informací, týkajících se dítěte a jeho zájmů, druhému rodiči (upraveno mimo § 858 v § 890),
- e) zajišťování jeho výchovy a vzdělání,
- f) určení místa jeho bydliště,
- g) jeho zastupování a spravování jeho jmění.

Zákoník pak kategoricky prostě a jednoduše stanoví jen, že vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti, a že trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud (a samozřejmě také přímo zákon, což také v některých případech činí, srov. dále).

Tzn., že práv a povinností nabývá ze zákona v první řadě rodič, který se při uzavření manželské smlouvy dopředu přihlásil k tomu, že sňatečný akt směřuje k *trvalému svazku muže a ženy* a že účelem manželského *závazku je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc* (§ 655). Uzavřením sňatku manžel/ka na sebe bere také závazek *udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti* (§ 687). Tím se dopředu zakládá forma péče, kterou zákon označuje jako „společná péče“ [vedle forem „(výlučné) péče jednoho z rodičů“ a „střídavé péče“; § 907 odst. 1].

Ve smyslu § 858 o. z. ovšem ze zákona nabývá rodičovské odpovědnosti zcela automaticky (*ipso facto*) i rodič (zpravidla nemanželský otec), který se k obdobnému závazku dopředu nijak nezavázal, když v řadě případů může jít i o zcela náhodné zplození dítěte, popřípadě je nutno otcovství dítěte proti otci dokonce soudně určovat. Na druhou stranu se pak matky s ohledem na automatický vznik rodičovské odpovědnosti otce (resp. jejího výkonu v plném rozsahu) a vyhlídku na možné „komplikace“ či snad i určitý „nátlak“ brání uvést nemanželského otce, souhlasně prohlásit jeho otcovství, popřípadě dochází i k souhlasnému prohlášení otcovství nepravým otcem, což rozhodně není v zájmu dítěte, i kdyby mělo jít snad jen o zájmy majetkové.

Nejedná se o to, že by snad nemělo platit, že *děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva* (Čl. 32 odst. 3 Listiny). Děti pochopitelně musí mít právo na styk s oběma rodiči a jejich ochranu, právo na výživné od obou, musí být nepominutelnými dědici po obou rodičích, což ostatně také výslovně vyplývá i z článků 6 a 9 Evropské úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství (č. 47/2001 Sb. m. s.).

Čl. 32 odst. 4 Listiny dále stanoví, že *péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona*. Je však jistě na místě otázka, jak široká a bezpodmínečná má a musí být za všech rozmanitých okolností aplikace těchto základních zásad. Tedy zda je skutečně nejvhodnější a současně nutná prostá zásada, že rodičovská odpovědnost *vzniká narozením dítěte* v podstatě bez dalšího, resp. zda tím, že se rodič stane narozením dítěte jejím nositelem, musí být ve všech případech automaticky i jejím vykonavatelem v plném rozsahu. Ostatně platí, že *podrobnosti stanoví zákon* (Čl. 32 odst. 6 Listiny). Čl. 32 odst. 4 Listiny by daleko spíše měl být vyložen tak, že omezit práva (a povinnosti) rodičů, kteří je přitom po právu již vykonávali a vykonávají, lze proti jejich vůli právě jen rozhodnutím soudu. Tam, kde ovšem výkon těchto povinností a práv nebyl, nemá být ani důvod pro soudní zásah v podobě jejich omezení.

Zákoník totiž velmi vhodně rozlišuje mezi rodičem jako *nositelem* rodičovské odpovědnosti (tím je každý v matrice zapsaný žijící rodič, pokud jí nebyl výslovně soudem podle zákona – jak vyžaduje Listina - zbaven) a rodičem jako *vykonavatelem* rodičovské odpovědnosti. Tak nezletilý rodič je sice ze zákona nositelem rodičovské odpovědnosti, avšak tato odpovědnost zásadně není aktivována čili je ponechána v klidu – *výkon rodičovské odpovědnosti nezletilého rodiče, je až do doby, kdy nabude plnou svéprávnost*, [ze zákona – tedy bez rozhodnutí soudu] pozastaven. [Velmi správně s výjimkou osobní péče o dítě, uvedené výše v písm. a); povinnost a právo osobní péče se jistě vztahuje především k nezletilé matce, byť důvodová zpráva k zákoníku uvádí situaci obou rodičů.]

Z toho lze vyvodit: zbavit rodiče rodičovské odpovědnosti jako jejího nositele bez rozhodnutí soudu nelze, avšak vymezit zákonem situace, kdy je výkon rodičovské odpovědnosti (v celém nebo jen určitém rozsahu) pozastaven i bez rozhodnutí soudu, samozřejmě možné je, neboť pokud by to možné nebylo, nemohl by zákon stanovit ani právě zmíněné pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti nezletilého rodiče, když ani Listina (zejm. citovaný čl. 32 odst. 4) se nezletilostí rodiče vůbec nezabývá. Takový závěr ostatně odpovídá i reálnému životu, kdy k „faktickému pozastavení“ výkonu rodičovské odpovědnosti dochází běžně dnes a denně (hospitalizace, výkon trestu odnětí

svobody, či jen skutečnost, že dítě odjede na tábor či k babičce, nebo jen tím, že dítě je v daný moment ve škole a rodič v zaměstnání). Nejčastěji k „faktickému pozastavení“ výkonu rodičovské odpovědnosti ovšem dochází tím, že rodič resp. jeden z nich se své rodičovské odpovědnosti nikdy neujme (ponechá ji v klidu od počátku), nebo ji přestane fakticky vykonávat následně (např. opuštěním rodiny), tedy se jejího výkonu vzdá. Formalistická (a idealistická) námitka vyplývající z § 855 odst. 1, totiž že *těchto vzájemných povinností a práv se* [rodiče] *nemohou vzdát; učiní-li tak, nepřihlíží se k tomu*, je sice plně na místě, avšak z hlediska popisované problematiky jsou pro praktický život její aplikační důsledky nepoužitelné a velmi nepraktické. Skutečnost, že právě takové situace rodinné právo zcela ignoruje, třeba považovat za závažný nedostatek. A to tím spíše, že si přitom pro takové subtilnější rozlišení vytvořilo vhodné předpoklady právě rozlišením rodiče jako *nositele* rodičovské odpovědnosti na straně jedné, a rodiče jako *vykonavatele* této odpovědnosti na straně druhé. Toto rozlišení s výjimkou nezletilého popř. nesvéprávného rodiče (a také s výjimkou soudního zásahu) bohužel ovšem nenaplnil žádným prakticky použitelným normativním obsahem.

Evropský soud pro lidská práva ve věci *Marckx proti Belgii a Vermeire proti Belgii* konstatoval, že cíl sledovaný belgickou legislativou – ochrana dítěte a tradiční rodiny – je legitimní a záslužný, avšak pro jeho dosažení nesmí být využíváno opatření, jehož účelem nebo důsledkem je poškození nemanželských dětí (v těchto případech se jednalo o rozlišování mezi manželskými a nemanželskými dětmi v oblasti rodinněprávního statusu, dědění a darování od rodičů a prarodičů). Je tak nesporné, že práva (a nároky, zejména majetkové) dítěte nelze snižovat, nelze znevýhodňovat dítě narozené mimo manželství oproti dítěti manželskému. To je nesporné i v kontextu českého ústavního práva (srov. citovaný čl. 32 odst. 3 české Listiny). Nemusí to však nutně platit o úplně všech dalších povinnostech a právech, především tedy u všech dílčích složek rodičovské odpovědnosti resp. jejich výkonu.

Naše „prováděcí“ rodinněprávní úprava je však zřetelným pozůstatkem předpokladů z roku 1949, že samovolně vznikne „ideální“ společnost bez rozporů zájmů jednotlivých lidí. I u nás by se však do budoucna mělo uvažovat o tom, že

a) všechny složky výkonu rodičovské odpovědnosti otce (tedy především „domněnka“ společné péče) nastoupí (z hlediska jejich možného aktivního výkonu) ze zákona pouze v případě dětí, narozených na základě první domněnky otcovství (otcovství manžela matky, § 776),

b) v případě dětí, u nichž bylo otcovství určeno jinak, má ze zákona nastoupit pouze výkon těch složek rodičovské odpovědnosti nemanželským otcem, které představují práva a nároky dítěte, tedy ty, uvedené výše v písm. b) a c) (ochrana dítěte obecně, udržování osobního styku s dítětem) a v písm. d) (právo na podstatné informace, týkající se dítěte a jeho zájmů).

Zákonodárce při formulaci platné úpravy vzniku rodičovské odpovědnosti resp. vzniku jejího neomezeného výkonu (a jejího trvání) při konečné redakci osnovy zákoníku z podstatné části nakonec jen opsal to, co v oné tíživě zjednodušené a idealistické podobě napsali před ním jiní již v letech 1949 a 1963 (a 1998, ovšem podle „vzoru 1949“, a to navíc ještě zjednodušeně).

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku se těmto otázkám nevěnuje. Nemá přitom žádné opodstatnění v realitě, ale právě v „ideálech“ roku 1949, výstižně popsaný zamlčený předpoklad, že *naproti tomu u dětí mimomanželských jakoby se vycházelo z premisy, že pokud rodiče doposud byli schopni se dohodnout na společných vztazích a na vztazích ke svým dětem, aniž by je k tomu nutil institut manželství, zajisté se slušně dohodnou i po svém rozchodu, aniž by k tomu potřebovali kontrolu jakéhokoli orgánu*[4]. Neboť rodiče ničeho takového schopni ve skutečnosti být vůbec nikdy nemuseli, žádné společné vztahy k dětem tu rovněž nemusely nikdy být a tito rodiče se v řadě případů nemuseli ani rozcházet, neboť se ani nikdy „nesešli“ (v rodinné domácnosti), či jen zcela

přechodně.

Poznámka ke styku s dítětem

Oproti předchozí úpravě (§ 31 zák. o rodině ve znění zákona č. 91/1998 Sb.; před tím podle sovětského mustru roztříštěně, zejm. v § 33 odst. 1 a § 36 zákona o rodině; § 53 zákona o právu rodinném z roku 1949) došlo k jediné explicitní změně, kdy byl na zákon povýšen do té doby jen doktrinální (a rovněž tak sporný) názor: rozsah rodičovské odpovědnosti (moci) byl „obohacen“ také o povinnost a právo udržovat styk s dítětem. To je ovšem svou povahou samostatný institut (podobně jako vyživovací povinnost). Právo dítěte na styk s „nepečujícím“ rodičem je totiž nezávislé na (výlučné) osobní péči o dítě i na právním zastoupení dítěte, správě jeho jmění a na dalších „složkách“ rodičovské odpovědnosti. Což nakonec přesvědčivě ukazuje samotná věcná úprava práva na styk v § 887 až 891 a nepřímo i související § 927. A ještě výrazněji pak § 872: *Před rozhodnutím soudu o omezení rodičovské odpovědnosti soud vždy posoudí, zda je vzhledem k zájmu dítěte nezbytné omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem*, neboť toto ustanovení právo styku již explicitně chápe jako zcela samostatné. Právo na styk s „druhým rodičem“ nelze upírat dítěti ani tehdy, jsou-li jinak povinnosti a práva dotčeného rodiče omezeny (výslovně či fakticky: např. svěřením do výlučné péče jiné osoby). Tak je ostatně právo na styk pojímáno v čl. 8 Evropské úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství (č. 47/2001 Sb. m. s.) a samozřejmě také např. v Rakousku či Německu. Tedy tam, kde úprava rodinného práva nebyla zasažena sociálně inženýrskými experimenty 50. a 60. let minulého století a vyvíjela se přirozeně. Konstatování o tomto přirozeném vývoji samozřejmě neznamená, že by rakouské či německé rodinné právo ustrnulo v nějakém předválečném patriarchálním stavu, ale zjednodušeně řečeno jen to, že dospělo k takovému stavu, kdy je na první pohled rozumnější, spravedlivější a také jaksi přirozenější, nežli Andrejem Vyšinským stále bohužel ještě kontaminované právo české. Je u nás kromě toho jistě oprávněně kritizováno, že soudně stanovovaný rozsah styku s druhým rodičem často neodpovídá okolnostem a právu dítěte na styk s tímto rodičem (obligátní „každý sudý víkend, 3 dny o Vánocích a 2 týdny v létě“ apod.).

Osobní péče a související práva a povinnosti

V případě složek rodičovské odpovědnosti uvedených výše v bodech a), e) až g) (osobní péče o dítě, zajišťování jeho výchovy a vzdělání, určení místa jeho bydliště, jeho právní zastoupení a správa jeho jmění) by měl jejich neomezený výkon nastupovat automaticky ze zákona pouze v případě nemanželské matky. Opačná úprava totiž vede vždy v řadě případů zákonitě ke konfliktům a kolizím. Zejména výkon rodičovské odpovědnosti (nebo snaha o něj) otcem, který s matkou dítěte nikdy nežil, o dítě s ní nepečoval, v oblasti určování místa bydliště a zejména v oblasti zákonného zastoupení dítěte (např. v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb, zápisem do školy nebo změnou školy apod.) je v řadě případů zneužíván pouze jako nátlakový popř. obstrukční faktor např. v souvislosti s plněním vyživovací povinnosti, a zejména v těchto souvislostech absurdnost české platné úpravy vystupuje do popředí velmi zřetelně. Rodičovskou odpovědnost v takovém případě opět může omezit soud – tedy opět vidíme tendenci recentní úpravy k vnucení „soudního sporu“ i v případech, kde to lze označit za zbytečné tedy nehospodárné a též jako rozporné se zdravým rozumem a především zájmem dítěte na zajištění řádné (a „ničím nerušené“) péče. Naznačená úprava rozlišující různé modality vzniku a trvání rodičovské odpovědnosti resp. jejího výkonu v řadě jejích dílčích složek platí ostatně např. v Rakousku či Německu, tedy v zemích rovněž vázaných toutéž Úmluvou o právech dítěte, a není zajisté důvod, aby se poměry v takto zásadních osobních právech ve středoevropském kontextu tak hluboce lišily[5].

II. Určování jména a příjmení

Jde-li o jiná práva a povinnosti (mimo rodičovskou odpovědnost), tak dnes platí v prvé řadě, že nemá-li dítě příjmení, určené při uzavření manželství (srov. výše komplex závazků, vyplývajících z „manželské smlouvy“), stanovuje opět nevhodně § 860 odst. 2: *nemá-li dítě příjmení podle odstavce 1, zvolí rodiče pro dítě příjmení jednoho z nich; jinak jeho příjmení určí soud. Totéž platí o osobním jménu dítěte*. A na to navazuje § 862 odst. 1, že *jde-li o dítě, jehož rodiče nejsou manžely, zvolí rodiče pro dítě příjmení jednoho z nich; jinak jeho příjmení určí soud*. V rozporu se zájmem dětí tato pravidla opět mohou motivovat matku, aby neuvedla skutečného (nemanželského) otce, když podle § 861 jinak platí, že *je-li znám jen jeden z rodičů, má dítě jeho příjmení. Tento rodič také určí osobní jméno dítěte; jinak je určí soud*. Je vidět, že platná úprava nutí opět nemanželské rodiče do případného sporu dokonce již na samém prahu života dítěte. Mělo by být proto obecně stanoveno, že nemanželští rodiče se sice mohou o jménu a zejména příjmení dohodnout, jinak však osobní jméno dítěte určí matka a dítě má příjmení po matce, což je ostatně opět úprava standardní ve většině evropských států, které jsou přitom také pochopitelně vázány Úmluvou o právech dítěte.

III. Další statusová, osobní a majetková práva

Jakékoli popisované hypotetické (byť vhodné) změny by se samozřejmě nemohly dotýkat základních práv rodičů a především dítěte. Samozřejmě by nebylo možné vyloučit **nutnost souhlasu nemanželského otce k případnému osvojení** nemanželského dítěte, neboť osvojení se opět dotýká základních statusových práv dítěte (i rodiče) a má dopad jak do vyživovací povinnosti, tak dnes u nás zcela nevhodně i do dědického práva (plošně se dnes totiž uplatňuje pochybná zvyklost, převzatá u nás v roce 1949 ze stalinistického práva, že dítě je automaticky v rodině, dotčené účinky osvojení, v plném rozsahu vyděděno). Zejména by měla samozřejmě ze zákona nadále také vznikat již zmíněná **zákonná vyživovací povinnost**, neboť ta představuje právo dítěte na zajištění odpovídajícího zaopatření.

Vyživovací povinnost

Na stranu druhou právě **některé aspekty úpravy vyživovací povinnosti** resp. zejména její aplikace jsou dnes rovněž více než problematické. Nedostatky v aplikaci právní úpravy výživného, zejména v soudní praxi jeho určování i při jeho vymáhání, jsou trvalým zdrojem napětí v řadě rozpadlých (nebo nikdy neexistujících) rodin a současně negativně ovlivňují i jiné úpravy poměrů dítěte (zejm. péči a styk), neboť výživné resp. nárok na ně bývá využíván jako nátlakový nástroj k dosažení cílů, které nijak nesouvisejí s hmotným zajištěním řádného zaopatření dítěte, k čemuž jedinému výživné slouží.

Pravá retroaktivita soudních rozhodnutí

Především jde o možnost stanovovat (zvyšovat) výživné až tři roky nazpět. Taková retroaktivita je mimořádně sporná pro rozpor se zcela základní právní zásadou – zásadou právní jistoty (zejména osob povinných výživou, zpravidla otců, ale rovněž dětí, jde-li o retroaktivně snížené již splatné a nepromlčené splátky výživného). Takový přístup odporuje i samotnému účelu a povaze výživného, neboť jde o dávku, splatnou vždy na měsíc dopředu (§ 921 o. z.). Samozřejmě, pokud někdo za jiného plnil vyživovací povinnost, která nebyla soudem ani dohodou nikdy specifikována, má právo požadovat vydání bezdůvodného obohacení, občanský zákoník v § 2991 odst. 2 naprosto jednoznačně uvádí, že bezdůvodně se obohatí ten, kdo získá majetkový prospěch také tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám. Jinak by však mělo platit, že konkrétní výživné (ve splátkách do budoucna) lze přiznat resp. zvýšit (popř. je naopak snížit nebo výjimečně nepřiznat) jen ode dne podání návrhu. S poukazem na obecnou úpravu předsmluvní odpovědnosti (§ 1729 o. z.) a v určité obdobě úpravy stavení běhu promlčecí lhůty při jednání o mimosoudní dohodě (§ 647 o. z.) popř. při bránění uplatnění práva (§ 650) nebo při zásahu vyšší moci (§ 651) by mohlo být nejvýše stanoveno,

že pokud zástupce oprávněného dítěte prokazatelně jednal s povinným, je možno výživné přiznat od počátku takovýchto jednání, pokud nakonec k uzavření mimosoudní dohody o výživném nedošlo, nejdéle však např. 6 měsíců zpětně. To samé by mělo platit i u snížení výživného. Jiný přístup, tedy ten, který je u nás paradoxně u výživného pro děti kodifikován v § 922 odst. 1, část věty za středníkem, dokonce jako výslovná výjimka z obecných pravidel (obecně samozřejmě platilo a platí, že *výživné lze přiznat jen ode dne zahájení soudního řízení*), totiž hrubě odporuje zásadě *vigilantibus iura*, a to na obou stranách alimentačního vztahu.

Výše výživného[6]

Neuralgickým bodem české úpravy a především praxe je samozřejmě také sama výše výživného. Je známá poučka, že výživné by mělo odpovídat odůvodněným potřebám oprávněného, jakož i schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného (§ 913 obč. zák.). Nic z toho není ovšem nikde blíže specifikováno, pouze nezávazné tabulky z roku 2010 určují podle věku dítěte (na jedno dítě) doporučenou výši výživného v rozmezí od 11 do 25% příjmu povinného, popřípadě se používá klasické a rozumné pravidlo „3+n dílů z příjmu povinného“.

„**Schopnosti, možnosti a majetkové poměry**“ povinného ovšem pro své účely vyjadřuje veřejné právo a to **částkou sirotčího důchodu, která představuje náhradní výživné**, neboť má sirotkovi nahrazovat zaopatření, které zesnulý rodič již zajišťovat nemůže. Průměrná výše sirotčího důchodu jednostranně osiřelého dítěte činí nyní cca 6 tis. Kč měsíčně a je primárně odvozena od odvedeného pojistného, tudíž byvší „možnosti a schopnosti“ povinného jen nepaušalizuje, ale i individualizuje (tzv. procentní výměrou). Pokud by šlo o dítě oboustranně osiřelé, přísluší základní výměra důchodu (2 440 Kč) pouze jednou, procentní výměra však po obou rodičích, průměrná výše sirotčího důchodu oboustranně osiřelého dítěte by tak činila cca 9 500 Kč. Důchodové právo tak vlastně nárok na rozsah zajištění zaopatření osiřelého dítěte, připadající na jednoho z rodičů, stanovuje z hlediska „možností, schopností“ rodiče průměrně zhruba částkou 4 750 Kč měsíčně.

Naproti tomu „**odůvodněné potřeby**“ dítěte ve veřejném právu nejblíže specifikuje dávka pěstounské péče „**příspěvek na úhradu potřeb dítěte**“, která má rovněž povahu náhradního výživného („od obou rodičů“) a je stanovena v rozpětí 4 650 až 6 600 Kč měsíčně u zdravých dětí podle věku od nejmenších do 18 let (6 350 Kč), popř. „dokud nejsou schopny samy se živit“ (věk 18+; 6 600 Kč). V případě, že ony „potřeby“ dítěte jsou zvýšeny v důsledku závislosti na péči, zvyšuje se pak (opět dle věku dítěte) zmíněný příspěvek až na maximální částky 6 400 – 9 000 Kč měsíčně podle věku dítěte závislého na péči v určitém stupni. I toto „náhradní výživné“ je tak částečně individualizováno, byť tuto dávku můžeme současně charakterizovat jako „obvyklou, průměrnou“ předpokládanou míru potřeb dítěte vůči oběma rodičům. Na jednoho rodiče tak z čistě mechanického hlediska připadá „částka“ odpovídající tomuto náhradnímu výživnému v rozmezí od 2 325 do 4 500 Kč. Popsaný přístup k pochopení tohoto „náhradního výživného“ však není zcela vhodný. Zatímco částka sirotčího důchodu má totiž vyjadřovat „plnou míru“ schopností zemřelého povinného, pak zde popisované náhradní výživné je i podle svého názvu pouze „příspěvkem“. Nemá, resp. nemusí tak tedy vůbec vyjadřovat plnou míru potřeb dítěte, a proto také zákony předvídají, že výživné stanovené rodičům nad částku náhradního výživného bude vypláceno dítěti. Pěstoun nemá sice vyživovací povinnost, tzn. v případě, kdy by dítě bylo předběžně umístěno v péči jiného subjektu, nebo např. v ochranném léčení, starší dítě ve výkonu trestu apod., nelze pěstounovi stanovit povinnost platit po tu dobu na svého schovance výživné. Má-li však dítě v péči, je s tím pojmově spojena jeho povinnost dítě zaopatřovat (zaopatření spočívá v poskytnutí ubytování, ošacení, stravy, pomoci s péčí o vlastní osobu, v dohledu), s čímž jsou samozřejmě vždy spojeny výlohy, k jejichž úhradě slouží právě výživné nebo náhradní výživné, ale nemusí vždy pokrývat tyto výlohy celé. Proto ostatně již § 186 o. z. o. stanovil jednoznačně: *na náhradu schovaneckých výloh* [= v neujednaném, nebo celém rozsahu] *nemají pěstounové nároku*. Pro účely vyjádření obvyklých a odůvodněných

potřeb dítěte i ve vztahu k jednomu rodiči se tak spíše hodí celá částka náhradního výživného (příspěvku na úhradu potřeb dítěte), nežli jeho polovina.

Je zajímavé, že hledisko „možností povinného“ vyjádřené sirotčím důchodem jednostranně osiřelého dítěte, a hledisko „potřeb dítěte“, vyjádřené příspěvkem na úhradu potřeb dítěte, se tu v zásadě potkávají někde na hladině 5 až 6 tis. Kč měsíčně.

Veřejné právo pak zná ještě jeden ukazatel, a tím je **životní minimum**, které tedy v této souvislosti můžeme chápat jako vyjádření zcela nejnižší – minimální míry potřeb dítěte. Výše životního minima dítěte nyní činí, opět podle jeho věku, 1 740 až 2 450 Kč měsíčně. Na jednoho z rodičů, budeme-li vycházet ze zmíněného pravidla 50%, pak tedy připadá podle věku dítěte 870 až 1 225 Kč. Lze říci, že pod tuto částku by soudně vyměřované výživné zřejmě nemělo nikdy klesnout – pokud totiž je právo na výživné zákonem založeným nárokem, jehož plnění se [žijící] rodič ani nemůže vzdát, a jiný zákon přitom určuje, co jsou ještě společensky přijatelné nejnižší náklady na zaopatření (živobytí) dítěte. Třeba ovšem dodat, že toto životní minimum v sobě nezahrnuje přiměřené náklady na bydlení, což je však nedílná a podstatná složka „zaopatření dítěte“, kterou přitom druhý rodič musí zajišťovat buď jak buď.

Obvykle vyměřované výživné se svou výší ovšem u nás spíše blíží částkám životního minima, nežli „obvyklým možnostem“, vyjádřeným sirotčím důchodem či „obvyklým potřebám“, vyjádřeným příspěvkem na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči. V roce 2015 činilo soudně určované výživné průměrně u dětí do 6 let 2 220 Kč, do 11 let 2 633 Kč, do 15 let 2 885 Kč a nad 15 let 3 177 Kč[7]. Třeba však dodat, že jde o průměrnou výši, kterou tak zkreslují vysokopříjmové skupiny a jim stanovované nadstandardní částky výživného. Navíc třeba dodat, že průměrné výživné stanovované matkám je v kategorii menších dětí dokonce nižší než 50 % průměru (začíná na 956 Kč u dětí do pěti let) a i u starších dětí se pohybuje v rozmezí 50 – 60% průměru. Prve zmíněné průměrné částky tak podstatným způsobem táhne nahoru výživné stanovované především otcům u starších dětí (u dětí do 5 let bývá vyšší jen o cca 3% než průměr, u starších dětí však již o 10 – 12%).

Shrneme-li uvedené poznatky, s trochou cynismu můžeme říci, že pro dítě je lepší být poloviční sirotek, neboť sirotčí důchod, vypočtený z pojistného odvedeného zemřelým rodičem, bude zpravidla vyšší než výživné, které důchod nahrazuje a jež by dítěti bylo z běžného příjmu rodiče stanoveno za života tohoto rodiče. Nebo je pro ně lepší být alespoň v pěstounské péči, neboť i zde „náhradní výživné“, byť zpravidla nedosahuje částek sirotčího důchodu, pokud by povinný rodič dítěte zemřel, bude obvykle vždy vyšší, než výživné stanovené dokonce oběma žijícím rodičům dohromady, a to navzdory jeho pojetí jako pouhého „příspěvku“, nikoli plné úhrady nákladů zaopatření dítěte.

Na stranu druhou je zřejmé, že výživné by současně nemělo být nikdy vyměřováno tak, aby se povinný rodič sám ocitl ve stavu hmotné nouze nebo minimálně nedostatku. Mohlo by proto být v budoucnu např. stanoveno (v procesním právu), že v případě, kdy podá návrh na snížení výživného povinný, který na základě své majetkové situace bude osvobozen pro řízení od soudních poplatků, snižuje se ze zákona na dobu do skončení řízení výživné, které má platit, např. na částku ½ životního minima oprávněného dítěte, která odpovídá polovině podílu takového rodiče na částce, která je považována za potřebnou pro minimální zaopatření dítěte (mimo ubytování). V případě, kdy by povinný nebyl od soudních poplatků osvobozen, např. na výši sirotčího důchodu, který by dítěti ke dni zahájení řízení náležel po tomto povinném, a pokud by tu nárok na sirotčí důchod nemohl vzniknout, nebo také v případě, kdy by příjem povinného nedosahoval určité částky (např. 1,5 násobku minimální mzdy nebo pod.), tak rovněž např. na výši životního minima dítěte nebo jeho poloviny nebo pod. Pokud by však soud nakonec výživné nesnížil, nebo by je snížil jen nepatrně, měl by být povinný rodič následně samozřejmě povinen rozdíl za celou dobu řízení doplatit ve lhůtě soudem stanovené (spolu s běžným výživným). Podobná opatření by však soud mohl (a měl) učinit i

bez návrhu okamžitě po zahájení řízení o úpravě výživného podle § 102 občanského soudního řádu i dnes.

Jako nejvhodnější ukazatel paušalizovaného obvyklého nároku dítěte se dle mého názoru jeví tohoroční průměrná výše sirotčího důchodu jednostranně osiřelého dítěte, tedy v současnosti již zmíněných cca 6 tis. Kč. Pakliže by povinnému rodiči nemohlo být stanoveno výživné v této výši, pak by ve zbytku mělo být dle mého názoru prakticky bezvýjimečně vyměřováno dalším předkům dítěte (srov. dále). Poněkud zavádějící je tu pochybné pravidlo, uvedené pouze pro výživné nezaopatřených dětí v § 915 obč. zák., totiž že ***životní úroveň dítěte má být zásadně shodná s životní úrovní rodičů***. *Toto hledisko předchází hledisku odůvodněných potřeb dítěte.* Neboť na stranu jednu v případě dítěte bezdomovce by při striktním dodržení tohoto pravidla výživné nemohlo být stanoveno vůbec (ačkoli např. další předci je jsou schopni platit), na stranu druhou v řadě jiných případů může takové pravidlo vést ke zcela absurdně vysokým částkám výživného, které pak vůbec neodpovídají ani nějakým vskutku mimořádně vysokým „odůvodněným potřebám“ dítěte, jak nakonec již dříve upozornil i Ústavní soud. Jde pak daleko spíše svým charakterem o jakousi „zálohu na dědictví“, což je zajisté poněkud absurdní. Nebo takové výživné má charakter vynuceného „darování“, což je absurdní neméně, neboť k darování je třeba úmysl dárce někoho obdarovat. Podstatou výživného je zajištění osobních potřeb oprávněné osoby, tedy jejího zaopatření, a má tak jednoznačně spotřební charakter (srov.: *spotřebované výživné se nevrací,* § 923 odst. 2 obč. zák.), proto se ostatně platí měsíčně, stejně jako veřejné opakující se sociální dávky (§ 921 obč. zák.), určené ke „spotřebě“, tedy k zajištění zaopatření oprávněné osoby (typicky státní sociální podpora, příspěvek na péči). Právě pro tento spotřební charakter by obecně nebylo možné jiné využití prostředků výživného, pokud by takový postup nověji právo výslovně neumožnilo: **výživné lze dnes totiž použít i na tvorbu úspor**, pokud o výživném rozhoduje soud. Poněkud zvláštně občanský zákoník v § 917 stanovuje vyvratitelnou domněnkou, že za odůvodněnou potřebu dítěte se považuje i tato tvorba úspor, ovšem jen za současně splněné podmínky, že to dovolují majetkové poměry povinného. To je jistě zvláštní, neboť „odůvodněné potřeby“ jedné osoby jsou věc jedna, „možnosti“ někoho jiného věc druhá. Těžko může nějaká ve své podstatě vnější okolnost ovlivnit zcela na sobě nezávislé individuální „potřeby“ někoho jiného. K „odůvodněným potřebám“ dítěte tvorba úspor buď jednoduše patří (pak takový nárok mají generálně všechny děti, pouze jej v některých případech nebude možné stanovit v odpovídající nebo žádné výši konkrétní povinné osobě), nebo nepatří… Je však zřejmé, že částka určená na tvorbu úspor by zásadně neměla být vyšší, než částka na zajištění zaopatření (čili na běžnou spotřebu – úhradu osobních potřeb). Pokud bychom vycházeli striktně ze zmíněné hladiny cca 6 tis. Kč měsíčně, znamenalo by to, že výživné i s částkou určenou na úspory by nikdy nemělo být ve svém součtu vyšší než 12 tis. Kč, byť to je zřejmě příliš extrémní závěr. Ze smlouvy, smíru či rozhodnutí by ovšem mělo být vždy zřejmé, jaká část výživného, je-li výživné stanoveno ve větším než obvyklém rozsahu, je určena k běžné spotřebě (zajištění zaopatření), a jaká k tvorbě úspor. Zde pak zajisté platí, co uvádí k „úsporám z výživného“ již citovaný § 917 v závěru: *poskytnuté výživné přechází do vlastnictví dítěte. O správě takto poskytnutých částek platí obecná pravidla o jmění dítěte*. Jinými slovy, správa podléhá vyúčtování (§ 902 obč. zák.) a použití majetkové podstaty (jistiny) je striktně omezeno (§ 900 odst. 2 obč. zák.) a především podléhá souhlasu soudu.

Pokud by tu bylo **více sourozenců**, částky výživného by samozřejmě mohly být vždy o něco nižší, neboť i zde jistě platí určité „**úspory z rozsahu**“ (děti po sobě „dědí“ oblečení a další předměty osobní potřeby apod.). Tedy by mohlo být počítáno např. na jedno dítě s výše zmíněnou tohoroční průměrnou částkou sirotčího důchodu, při dvou a více dětech na každé z nich snížené vždy např. o částku 15% z onoho základního výživného (tedy nyní o 900 Kč), přičemž při vícečetných rodinách by ani tak nemělo nikdy klesnout pod částku životního minima dítěte daného věku. Tedy základní výživné vzhledem k počtu dětí v domácnosti by mohlo být toto: 1 dítě – 6 000 Kč, 2 děti – každé 5 100 Kč, 3 děti – každé 4 200, 4 děti – každé 3 300 Kč, 5 dětí – každé 2 400 Kč atd. (u staršího dítěte zde již alespoň 2 450 Kč, odpovídajících jeho životnímu minimu, jak bylo uvedeno výše) atd.

I kdybychom vycházeli z toho, že osobní péče je zpravidla poskytována v rozsahu 8 hodin denně (8 hodin může dítě spát, cca 8 hodin pak může nebo má být ve škole či školce), je na místě připomenout, že předpisy o sociálních službách stanovují maximální regulovanou cenu za poskytování pečovatelské služby částkou 130 Kč za hodinu. I kdybychom počítali s poloviční cenou, vyšlo by nám 520 Kč za den a tedy 15 600 Kč měsíčně, což je částka, která tak může odpovídat „odhadní ceně“ výše osobní péčí plněné vyživovací povinnosti pečujícím rodičem. Potřeba „pečovatelské“ péče s věkem dítěte samozřejmě ubývá. Na stranu druhou bylo uvedeno, že vyživovací povinnost je plněna nejen takovou péčí, ale rovněž tak zaopatřením, tedy poskytováním ubytování, ošacení, stravy a dalších naturálních i finančních plnění (srov. např. neustále se zvyšující požadavky související s aktivitami školy – školy v přírodě, stravenky, náklady na výlety, plavecké či lyžařské výcviky atd. – či s mimoškolními aktivitami). Jen v případě ubytování je možné dále uvažovat např. náklady bydlení malé domácnosti (samoživitel s jedním dítětem) např. ve výši 10 000 Kč měsíčně. Kdybychom vyšli z osvědčeného pravidla „děti za polovic“, připadalo by na takové dítě 3 333 Kč. Samozřejmě není možné na rodinné vztahy aplikovat tyto strohé kupecké počty již jen proto, že s péčí o vlastní dítě jsou kromě uvažovaných „nákladů“ spojeny také imateriální benefity, spočívající v uspokojení pečující osoby a radosti ze společného života apod. Nicméně ani ony uvedené finanční souvislosti samozřejmě není možné pustit ze zřetele.

Vyživovací povinnost dalších osob

V praxi dále zůstává prakticky téměř nereflektována jinak tradiční zásada, uvedená v § 910 odst. 1 a 3 obč. zák., totiž že *předci a potomci mají vzájemnou vyživovací povinnost,* a že *vzdálenější příbuzní mají vyživovací povinnost, jen nemohou-li ji plnit bližší příbuzní*. To vidíme např. z toho, že v roce 2015 z celkem téměř 51 tisíc soudních prvorozhodnutí o výživném bylo výživné stanoveno někomu jinému než rodiči pouze ve 13 případech, tedy v 0,3 ‰ případů.

I ostatní předci oprávněného nezaopatřeného dítěte by měli být samozřejmě chráněni před stanovením výživného, které by je samé uvrhovalo do chudoby. Již výše byl připomenut ukazatel životního minima dítěte a jeho poloviny, připadající na jednoho rodiče, dle věku dítěte ve výši 870 až 1 225 Kč, pod níž by však nemělo být nikdy výživné stanovováno ani u nemajetného rodiče. Dítě má vždy čtyři prarodiče (ať žijící či nikoli), 8 praprarodičů atd. **Minimální výživné**, které by tak mělo a mohlo být stanovováno dědovi či bábě i při jejich nepříznivé majetkové situaci, by tak mohlo činit čistě mechanicky 435 – 613 Kč; v případě praděda či prabáby 218 až 307 Kč. To by ostatně do určité míry odpovídalo opět ne zcela rozumnému a pro značnou část případů rozhodně nevhodnému pravidlu, uvedenému prvně v § 71 zákona o právu rodinném z roku 1949, totiž že *je-li více osob povinných, které jsou příbuzné v témže stupni, jsou všechny spoludlužníky rukou společnou a nerozdílnou, ale v jejich vzájemném poměru nese každý takový podíl, jaký odpovídá poměru jeho výdělečných a majetkových možností k výdělečným a majetkovým možnostem ostatních* (obsahově obdobně § 89 zákona o rodině a § 914 obč. zák.). Lze totiž spíše uvažovat o tom, že při stanovování výživného předkům rodiče by toto doplňující výživné mělo být stanoveno přednostně prarodičům ze strany nepečujícího rodiče, neboť je třeba si uvědomit, že vyživovací povinnost je plněna především zaopatřením dítěte a osobní péčí o dítě a je spravedlivé v této souvislosti pohlížet zpravidla na celou příbuzenskou stranu buď mateřskou nebo otcovskou jako na jeden sociální celek. Východiska pro takovou úvahu bychom mohli zase nalézt v pravidle býv. § 143 o. z. o., byť řešilo částečně jinou situaci: *je-li otec nemajetný, musí především matka o výživu a, zemře-li otec, vůbec o výchovu dětí pečovati. Není-li tu ani matky nebo je-li nemajetná, připadá tato péče rodičům otcovským a po nich rodičům ze strany matčiny* (stejné pravidlo zachovával i § 100 návrhu revidovaného čsl. občanského zákoníku z roku 1931).

Dílčí závěry k otázkám výživného

K možné praktické aplikaci výše naznačených pravidel si uveďme příklad třeba sedmiletého dítěte, které nemá vlastní majetek ani nějaké specifické potřeby a vyžaduje tak obvyklou péči a zaopatření odpovídající jeho věku, přičemž by šlo o jediné dítě v domácnosti. Nebude proto důvod ani zvyšovat ani krátit cílovou částku „základního“ výživného (např. z důvodu více dětí v domácnosti nebo z důvodu dosažení 15 let věku – k tomu srov. dále). Takové dítě bude svěřeno do péče jednomu z rodičů a druhému bude vyměřeno výživné ve výši 3 200 Kč, vypočtené podle osvědčených pravidel „3+n dílů z příjmu povinného“, popřípadě dle „tabulek“. Do částky obvyklého „základního“ výživného 6 000 Kč, odpovídající průměrnému sirotčímu důchodu jednostranně osiřelého dítěte v daném roce, by tak zbývalo doplatit na „doplňkovém výživném“ 2 800 Kč. Pokud by dítě mělo všechny čtyři prarodiče, každému z nich by mohlo být stanoveno „doplňkové výživné“ ve výši 700 Kč. Pokud bychom vycházeli z pravidla přednosti prarodičů ze strany nepečujícího rodiče, pak každému z nich ve výši 1 400 Kč. Popř. by mohlo být doplňkové výživné prarodičů ze strany pečujícího rodiče stanoveno jen jako „minimální“ (2 x 435 Kč) a zbytek by mohl být stanoven prarodičům z druhé strany, tedy po 965 Kč. Apod. Pokud by povinný rodič i všichni čtyři prarodiče byli nemajetní, mělo by přesto být vždy stanoveno všem povinným alespoň minimální výživné, a to jak „základní“ vůči nepečujícímu rodiči, tak „doplňkové“ vůči dalším předkům. Bylo-li by např. dítě mladší 6 let, měl by pak takto stanovený souhrn alimentů činit celkem 2 610 Kč (870 Kč + 4 x 435 Kč), samozřejmě za předpokladu, že by byl naživu jak nepečující rodič, tak všichni čtyři prarodiče.

Domnívám se, že **přibrat do řízení o výživném by poručenský soud měl prarodiče vždy**, pakliže dokazování směřuje ke zjištění, že povinnému rodiči nebude moci být stanoveno výživné ve výši „základního výživného“, tedy ve výši odpovídající průměrnému sirotčímu důchodu jednostranně osiřelého dítěte (při více sourozencích příp. krácené výše uvedeným způsobem), a měl by jim proto současně vždy stanovit ono „doplňkové“ výživné, k doplnění souhrnu alimentů na celkovou částku „základního výživného“.

(Nic z uvedeného by samozřejmě **nemělo být aplikováno při schvalování dohod**, neboť tam platí, že lepší špatná dohoda než dobrý soud, a navíc prarodiče stranou takové dohody nejsou, tedy se ani nemohou v rámci ní k ničemu zavazovat. Účastníci by však měli být poučeni o otázkách výživného tak, aby uzavírali dohodu skutečně poučeni a dohoda tak vyjadřovala jejich „informovaný souhlas“. Vhodným řešením by ovšem jistě mohlo být současně s uzavřením dohody rodičů o výživném uzavřít zaopatřovací smlouvu podle § 2701 a násl. obč. zák. mezi rodiči a prarodiči o výplatě důchodu ve výši „doplňkového“ výživného po dobu nezaopatřenosti dítěte.)

Třeba ovšem dodat, že většina uvedených poznámek k problematice výživného by si vůbec nevyžadovala zásah do základní úpravy občanského zákoníku. Jde-li o stanovení částek minimálního výživného rodiče a prarodičů nebo o výši obvyklého (základního) výživného, postačovalo by jistě např. nařízení vlády. Jde-li o specifika řízení o výživném, postačovaly by změny (resp. doplnění) procesních předpisů. Pouze ožehavé téma retroaktivních rozhodnutí („až 3 roky zpětně“), popřípadě několik dalších drobných detailů, by vyžadovaly zásah do základní hmotněprávní úpravy. Rovněž tak by ale měla být vedena **diskuse o rozšíření vyživovací povinnosti na příbuzné v pobočné linii**, které české alimentační právo z nepochopitelných důvodů zcela opomíjí (i o. z. o. tu v § 221 stanovil: *v případě, že jsou sirotci* – později i ve smyslu sociálním – *zcela nemajetní, hlediž poručenský soud k jejich výživě přiměti majetné nejbližší příbuzné*), popřípadě na osoby sešvagřené. Tyto úvahy již samozřejmě dalece přesahují problematiku poměrů mezi rodiči a dětmi. Souvisí však nepřímo s otázkou bezdomovectví, zvláště víme-li, že výdělečná schopnost značné části bezdomovců je limitována jejich psychiatrickou zátěží. Úvaha, zda omezení vzájemné solidarity mezi příbuznými, a to i alimentační, v platném právu je jejím důsledkem nebo naopak příčinou, je přitom jen otázkou, zda byla dříve slepice či vejce.

Změny (snížení) výše výživného a zánik nároku na výživné

Praxe určování výše výživného vzbuzuje i další otázku. Jak bylo výše zmíněno, nejnižší výživné bývá stanovováno kojencům a malým dětem, nejvyšší naopak dospělým mladistvým či mladým dospělým. Jako kdyby tu panoval etymologický výklad, že „výživné“ je od slova „výživa“, tedy „strava“, tudíž že **„výživné“ = „stravné“**, a tříleté dítě samozřejmě za den sní méně gramů potravin než 17 letý dospělý muž. Již bylo ovšem zmíněno, že cenové předpisy stanovují maximální cenu za hodinu poskytování pečovatelské služby osobě závislé na péči (kterou jsou z povahy věci právě malé děti, přičemž „stupeň“ jejich závislosti je tím vyšší, čím jsou mladší) ve výši 130 Kč za hodinu. Při 8 hodinách péče to znamená náklad přes 30 tis. Kč měsíčně, na jednoho rodiče by tak připadalo již zmíněných 15 tis. Kč. V tomto nákladu není navíc zahrnuto ani „stravné“, ani úhrada ubytování. **Starší děti „pečovatelskou službu“ rodičů již naopak nepotřebují** a ani vyšší nároky na objem stravy nemohou jistě vyrovnat snižující se náklady na péči, jíž pečující rodič plní svou vyživovací povinnost a přitom se vzdává výdělečné činnosti. Je tak zřejmé, že částky výživného by naopak mohly být pojmově vyšší u malých dětí a s postupem jejich věku by se měly spíše snižovat; k opětnému zvyšování by pak mohlo docházet až ve starším školním věku, kdy zajisté vzrůstají odůvodněné potřeby zejména v oblasti mimoškolních aktivit a podpory zájmů dítěte. Resp. lze uvažovat o případném zvyšování dávek výživného dle skutečných odůvodněných potřeb dítěte do nabytí jeho pracovněprávní svéprávnosti. Ta je obecně a měla by být i v oblasti vyživovací povinnosti významnou hranicí; jde o dosažení věku 15 let. Od té chvíle jsou mladiství, byť s určitými omezeními, zaměstnatelní, tedy způsobilí k práci včetně brigád apod. Přitom platí § 886 odst. 2 obč. zák., podle něhož se dítě *podílí na péči o chod rodinné domácnosti vlastní prací, popřípadě peněžitými příspěvky, má-li vlastní příjem, anebo oběma způsoby. Pro určení rozsahu podílu dítěte na péči o chod rodinné domácnosti jsou rozhodné schopnosti a možnosti dítěte i odůvodněné potřeby členů rodiny*. Pro určení podílu dítěte na nákladech chodu domácnosti a tím tak i jeho vlastního zaopatření se tedy uplatní stejná pravidla, jako při určování výživného. Takové pravidlo pak musí platit tím spíše po dosažení plné svéprávnosti, tedy zpravidla v 18 letech věku, jejichž dosažení by tak mělo být faktorem, který může odůvodnit další snížení dosavadní výše výživného, k němuž prve mělo dojít již při nabytí částečné svéprávnosti (zejména pracovněprávní) dosažením 15 let věku oprávněného dítěte. Neboť požadavek na plně svéprávnou osobu ve všech oblastech na to, aby se podstatným způsobem podílela na nákladech zaopatření vlastní osoby, je zde ještě pádnější. To mimoděk vyplývá i ze zákoníku – na složku výživného, určenou na tvorbu úspor, má oprávněné dítě nárok po jiných osobách než rodičích jen je-li nezletilé a nedosáhlo-li plné svéprávnosti (srov. § 917). Mj. i proto je nezbytné, aby smlouva, smír či rozhodnutí o výživném jasně specifikovaly, která část výživného je určena na běžnou spotřebu a která na tvorbu úspor, neboť dosažením plné svéprávnosti, nejpozději zletilosti, nárok na tuto složku zaniká *ex lege* bez dalšího.

Otázka snižování, nikoli zvyšování výživného v důsledku zvyšujícího se věku oprávněného dítěte (staršího 15 let) ve svém konečném důsledku souvisí se zánikem vyživovací povinnosti k dítěti jako takové. V každé advokátní či občanské poradně nebo od sociálního pracovníka na úřadě se tazatel dozví, že trvání alimentační povinnosti není omezeno dosažením určitého věku. O hranicích nejen 18 let věku, ale zejména 26 let věku se pak každý dozví, že jde o mýtus, ačkoli jsou ve veřejnosti zakořeněny a lze říci, že i důvodně očekávány. Jde-li o věk 26 let, traduje se také názor, že jde o hranici významnou jen ve veřejném právu, nikoli v právu soukromém, a s výživným že proto nijak nesouvisí. To však není pravda. **Hranice 26 let má totiž rovněž původ v soukromém právu**, když do dnešní doby, byť již jen pro některé (a pravda, převážně veřejnoprávní) vztahy, **zachovala a současně v průběhu doby zvýšila někdejší obecnou hranici nabytí zletilosti dosažením 24 let věku**, platnou do roku 1919. Prodloužení této hranice z 24 na 25 let ve 40. a 50. letech a na 26 let v 60. a 70. letech tu jistě souvisí s postupným prodlužováním doby studia. Dosažením tohoto věku **končí nejen zvýhodnění např. v daňové oblasti, ale obecně končí nezaopatřenost dítěte podle předpisů sociálního zabezpečení (veřejné právo), na straně druhé však končí řada výhod i v oblasti soukromého práva** (zvýhodněné jízdné, vstupenky do veřejných institucí apod.). Je na místě otázka, proč by z hlediska vyživovací povinnosti mělo nadále jít o „nezaopatřené dítě“ a

rodič by měl mít nadále povinnost zaopatřovat „dítě“ v plném rozsahu, když ani stát nebo poskytovatelé veřejných služeb nadále žádnou formu veřejného zaopatření ani jiné výhody již neposkytují. Neznamená to, že by vyživovací povinnost musela zanikat automaticky v celém rozsahu, ale mělo by dojít k jejímu dalšímu snížení. Případně by se vyživovací povinnost měla považovat za zaniklou a oprávněný potomek by měl znovu požádat soud o novou výměru výživného, nebyla-li by tu možná dohoda. Tato vyživovací povinnost vůči osobě starší 26 let by se měla řídit již jen obecnou úpravou výživného, tedy podmínkou neschopnosti oprávněného živit se sám (§ 911 obč. zák.) a hlediskem jeho potřeb, jakož i schopnostmi, možnostmi a majetkovými poměry povinného (§ 913 obč. zák.). Rozhodně by se tu již nikdy nemělo aplikovat pravidlo shodné životní úrovně (§ 915 odst. 1 obč. zák.), které má být, i s vědomím jeho výše popsané celkové spornosti, vyhrazeno toliko pro „nezaopatřené děti“.

Náhrada výživného odbytným

Jistě by také mělo být zváženo **obnovení možnosti řešit i výživné dětí odbytným**. To totiž nemusí být pro dítě vždy nevýhodné. Dohoda o výživném je totiž svým způsobem vždy smlouvou odvážnou. I když je uzavřena, již zítra může dojít ke ztrátě schopnosti povinného plnit výživné v ujednané výši (a tak i k případnému soudnímu snížení výživného), nebo může dojít k úplnému zániku vyživovací povinnosti (úmrtím povinného). Neplatí pravidlo § 171 o. z. o., podle *něhož povinnost nemanželské děti vyživovati a zaopatřiti přechází jako jiný dluh na otcovy dědice*, připouští se jen *odkaz výživného* jako renty (dávky; § 1626 obč. zák.), ovšem z logického důvodu: nemanželské děti jsou dnes rovnoprávné s manželskými a tudíž způsobilými nepominutelnými dědici, naopak v minulosti po otci nedědily, proto se jim však zakládalo právo na další zaopatření po dědicích rodiče. S tím souvisí, že i dnes podle § 1665 obč. zák. má právo na nutnou výživu nepominutelný dědic (tedy typicky dítě), ale v kontextu popsaného pouze tehdy, pokud nemá právo na povinný díl, a to pouze do výše hodnoty tohoto povinného dílu. Nejblíže se tak „dědictví výživného“ blíží právo na zaopatření, které přísluší osobám, jež požívaly až do smrti zůstavitele bezplatné zaopatření v jeho domácnosti (§ 1669 obč. zák.). Právo na takové zaopatření však přísluší jen po dobu tří týdnů, nemá tak s výživným rovněž mnoho společného.

Dohoda o narovnání spočívající ve sjednání odbytného pro nezletilé dítě, které nenabylo plné svéprávnosti, by samozřejmě musila být schválena soudně. Výše odbytného by zajisté měla odpovídat hypotetické budoucí výši splátek výživného alespoň do doby, kdy dítě může nabýt pracovněprávní svéprávnost, tedy na dobu alespoň do jeho 15 let. Pokud bychom vycházeli z výše popsané částky „základního“ výživného (6 tis. Kč), pak např. u pětiletého dítěte by takové odbytné mělo činit alespoň částku 720 tis. Kč (6 tis. x 12 měsíců x 10 let, které zbývají do 15. narozenin dítěte), pokud by za odůvodněnou mohla být považována i tvorba úspor, pak až 1 440 000 Kč.

IV. Udržování styku s nemanželským dítětem, jeho ochrana, zakročovací povinnost a právo na informace

Jak bylo uvedeno, měly by vznikat ze zákona i nemanželskému otci jako nositeli rodičovské odpovědnosti automaticky vždy tři složky jejího výkonu, a to

- a) povinnost a právo styku, neboť jde především o právo dítěte (srov. výše *poznámku ke styku s dítětem*),
- b) obecná povinnost ochrany dítěte; z té by měla vyplývat

- povinnost (a současně právo) nemanželského otce k zásahu v případě, kdy by výkon rodičovské

odpovědnosti nemanželskou matkou byl v rozporu se zájmem dítěte – mělo by být umožněno, aby otec navrhl zásah soudu, zejména např. zneplatnění jednání matky v případě péče o zdraví, volby vzdělání, určení místa bydliště a zastoupení dítěte při právních jednáních a při správě jmění dítěte, a - oprávnění zastoupit dítě v běžných záležitostech nebo v neodkladných záležitostech, zejména v oblasti péče o zdraví, v době, kdy je realizován jeho styk s dítětem nebo má dítě u sebe z jiného důvodu,

- c) korespondující právo na podstatné informace, týkající se dítěte a jeho zájmů. Tyto „podstatné informace“ by měly být vymezeny (podobně jako je tomu v Rakousku) např. takto: nemoci, školní výsledky, dokončení přípravy na budoucí povolání, studijní pobyty v zahraničí a jiné dlouhodobé pobyty mimo domov a oznámení změny bydliště.

Presumpce dobré víry třetích osob v § 876 odst. 3, že kterýkoli rodič je oprávněn jednat za dítě, by samozřejmě měla platit i nadále a univerzálně, tzn. třetí osoby by nezkoumaly (pokud by byl otec ztotožněn jako otec), zda-li má nebo nemá oprávnění vykonávat rodičovskou odpovědnost v úplném rozsahu. Jeho jednání by se následně případně posoudilo jako nepřikázané jednatelství a takový nezmocněný jednatel by byl odpovědný za exces při zastoupení.

Rovněž tak by měla být samozřejmě zachována resp. upravena zásada, že *nežije-li některý z rodičů nebo není-li znám, nemá-li některý z rodičů rodičovskou odpovědnost, nebo je-li výkon jeho rodičovské odpovědnosti pozastaven, vykonává rodičovskou odpovědnost druhý rodič; to platí i tehdy, je-li rodičovská odpovědnost jednoho z rodičů omezena nebo je-li omezen její výkon* (§ 878 odst. 1). Dítěti musí zákon zajišťovat výkon rodičovské odpovědnosti vždy v plném rozsahu. V uvedených případech by proto rovněž měl automaticky (bez nutnosti rozhodnutí soudu) na nemanželského otce přecházet výkon rodičovské odpovědnosti v rozsahu omezení matky, tedy případně i v celém rozsahu. Pokud by jej otec nemohl nebo nechtěl zastat, musel by samozřejmě zasáhnout soud, jak to platí již dnes.

V. Vznik oprávnění nemanželského otce vykonávat rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu na základě právního jednání nebo plynutí času

Samozřejmě, že by mělo být umožněno (opět bez jakékoli ingerence soudu), aby společný výkon rodičovské odpovědnosti nemanželských rodičů byl založen v plném rozsahu. A to

- a) buď **souhlasným prohlášením** rodičů (na matrice, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, u notáře nebo pod.), anebo
- b) **fakticky**, tedy tehdy, kdy ke dni narození dítěte rodiče vedou alespoň jeden (nebo dva či tři) roky společnou (rodinnou) domácnost anebo tuto domácnost vedou po stejnou dobu po narození dítěte a o dítě společně fakticky pečují (lze hovořit o „kvalifikovaném soužití“ byť bez uzavření manželství). Tyto skutečnosti totiž objektivně poukazují na to, že rodiče „mlčky“, tedy konkludentně fakticky přijali závazky, jinak výslovně obsažené v „manželské smlouvě“, totiž zejména *udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti*. Proto z hlediska právního poměru mezi rodiči a dítětem by nebyl důvod režimu odlišného od vztahů v manželství,
- c) dále také tehdy, pokud by se narodilo dítě, u jehož plnorodého sourozence již výkon rodičovské odpovědnosti v celém rozsahu náleží oběma rodičům, tak aby právní režim byl v případě obou dětí stejný,

- d) **pozdějším sňatkem**, neboť obsahem manželské smlouvy je vždy i výše vzpomenutý závazek obou manželů *udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti* (§ 687), který se jistě může, má a musí týkat i dříve narozených společných dětí.

Podobnou optikou bychom se však měli dívat rovněž na **povinnosti a práva manžela nebo partnera rodiče („spolupečující osoby“)**. Podle § 885 obč. zák. *pečuje-li o dítě jen jeden z rodičů, podílí se na péči o dítě a jeho výchově i manžel nebo partner rodiče dítěte*. „Spolupečující osobě“ tak vzniká z výše uvedených složek rodičovské odpovědnosti povinnost a právo péče zahrnující zejména péči o zdraví dítěte a o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, uvedené výše pod písm. a), a s tím související povinnost a právo výchovy dítěte, uvedené výše pod písm. e). Jiné složky rodičovské odpovědnosti však spolupečující osobě nevznikají. Zákon tedy péči a výchovu spolupečující osobě stanoví jako povinnost a právo, avšak nesvěřuje jí tomu odpovídající právní nástroje tak, aby taková povinnost mohla být také řádně plněna. Je zřejmé, že podobně jako v případě pěstounské péče (§ 966 obč. zák.) by i zde mělo být stanoveno nejen, že *pečuje-li o dítě jen jeden z rodičů, podílí se na péči o dítě a jeho výchově i manžel nebo partner rodiče dítěte, žije-li s dítětem v rodinné domácnosti,* ale také, že *při tom má právo dítě zastupovat v běžných záležitostech včetně správy jmění dítěte*.

VI. Omezení „nepečujícího“ rodiče

Obdobná úprava omezení rozsahu výkonu rodičovské odpovědnosti nepečujícího rodiče (tedy jejího částečného pozastavení) jako v případě narození nemanželského dítěte by pak měla samozřejmě platit též v případě, kdy dojde k úpravě péče ve formě svěření dítěte do péče jen jednoho z rodičů po rozpadu rodinné domácnosti, ať již dohodou rodičů o péči, výživě popř. styku s dítětem (i bez rozhodnutí soudu), nebo rozhodne-li v takovém případě soud o svěření dítěte do („výlučné“) péče jen jednoho z rodičů, což by ovšem zdaleka neměla být preferovaná varianta (srov. dále). A obdobně jako u vzniku práva výkonu rodičovské odpovědnosti v plném rozsahu by i zde měla nastoupit opačná fikce v důsledku plynutí času – např. opět uplynutím roku, dvou či tří, kdy došlo k rozpadu rodinné domácnosti a jeden z rodičů (ať otec, nebo matka) se po tuto dobu následně na péči o dítě převážně nepodílel.

Že absence takové úpravy poměrů dítěte dnes přináší v praktickém životě řadu zcela absurdních situací (např. šikanosní přeregistrace k jinému praktickému lékaři rodičem, který o dítě trvale nepečuje, nebo změna školy apod.), je obecně známo. Právě tyto skutečnosti ukazují, že popisovaná problematika není vůbec žádným projevem nějakých *genderových stereotypů*, jak by se z předchozí části mohlo snad zdát. Ve stejné pozici, v jaké se ve výše popisovaných situacích ocitá typicky nemanželská matka dítěte, jehož otec o dítě osobně nepečuje, se totiž v posledně uvedených případech může lehce ocitnout naopak právě i otec-samoživitel. Byť takových případů je jistě statisticky podstatně méně. I tito otcové pak mohou být vystaveni těm absurditám, které přináší platná česká úprava neomezeného výkonu rodičovské odpovědnosti kýmkoli, kdo je prostě jen zapsán v matrice.

V některých případech však tu může být důvod, aby dítě bylo po právu v osobní péči a pod „přímým dohledem“ jen jednoho z rodičů, s nímž bude tedy sdílet „společnou“ rodinnou domácnost, avšak nebude tu důvod, aby byl pozastaven výkon rodičovské odpovědnosti druhého rodiče v oblasti „spolurozhodování“ o místě bydliště dítěte, o jeho dalším vzdělání, poskytování zdravotních služeb, stejně jako v oblasti zastoupení dítěte včetně správy jeho jmění (alespoň v určitém rozsahu). Takové uspořádání ovšem české právo generalizuje a činí z něho úpravu obecnou. Z české úpravy tak vyplývá, že se „generálně“ rozhoduje, nežijí-li rodiče spolu a nedohodnou-li se, jen o oné „osobní péči“ a o výživě, popřípadě o styku s dítětem (§ 907, § 908 obč. zák.). „Osobní péče“ je přitom od výkonu ostatních složek rodičovské odpovědnosti, zejména od zastoupení dítěte a správy jeho jmění,

v našem pojetí striktně oddělena. Rozhodnutí o „osobní péči“ nemá na uvedené další složky rodičovské odpovědnosti paradoxně žádný vliv. Rozhoduje se o nich pak v zásadě jen *ad hoc* při neshodách mezi osobně pečujícím a nepečujícím rodičem (srov. § 877, § 893, § 897 obč. zák.). „Generální“ úprava *pro futuro* je pak možná pouze ve formě omezení rodičovské odpovědnosti. Tak lze rozhodnout pouze za splnění podmínky, že rodič svou rodičovskou odpovědnost nevykonává řádně (§ 870 obč. zák.). V roce 2015 k omezení rodičovské odpovědnosti otce nebo matky došlo „pouze“ v celkem 72 případech, ačkoli dítě bylo do „výlučné“ péče otce nebo matky svěřeno ve stejném roce v téměř 50 tisících případech. Že ne vždy se jedná o vztahy bezkonfliktní, vyplývá i z toho, že ve stejném roce bylo jen o styku rodiče s dítětem prvně rozhodováno v téměř 5 tisících případech. Výrazně praktičtější by jistě bylo, aby s osobní péčí o dítě byly svázány i ostatní zmiňované složky rodičovské odpovědnosti právě proto, že k obecnému omezení rodičovské odpovědnosti dochází, jak statistika napovídá, v zásadě jen v případě, že se omezovaný rodič dopustil nebo se dopouští nějakého zločinu nebo jiného zavrženíhodného jednání vůči dítěti. Institut **omezení rodičovské odpovědnosti je tak institutem v podstatě mrtvým**, na jeden okresní soud ročně nevychází ani jedno celé rozhodnutí v této věci, zatímco rozhodnutí o úpravě péče je průměrně cca šest stovek.

Z popsaného hlediska je tak zřejmé, že je velice problematický český koncept tzv. střídavé péče, má-li jít o péči v širším smyslu, zahrnujícím i ony další složky rodičovské odpovědnosti. (Do „střídavé péče“ bylo v roce 2015 svěřeno 5 042 dětí, tedy 9,4%. Do „společné péče“ pak 1404 dětí, tedy 2,6%. Do „výlučné péče“ tedy 88% dětí z 53635 případů, o nichž bylo prvně rozhodováno.). Neboť při „péči o dítě“ lze hovořit vždy jen o **„společném“ výkonu rodičovské odpovědnosti („společné péči“ v širším smyslu), nebo o „výlučném“ výkonu rodičovské odpovědnosti jen jedním z rodičů. „Střídavý“ výkon rodičovské odpovědnosti, nejde-li právě jen o „osobní péči“ a „přímý dohled“ nad dítětem v konkrétním okamžiku, je pojmově vyloučen**. O „společný“ výkon rodičovské odpovědnosti totiž jde nejen při svěření dítěte do „společné“ i „střídavé péče“, ale dokonce i do péče jen jednoho z rodičů, pokud ze zákona, smlouvy, smíru nebo rozhodnutí současně nevyplývá omezení ostatních zmíněných složek rodičovské odpovědnosti druhého rodiče. Přitom k omezení rodičovské odpovědnosti výrokem soudu prakticky nedochází, jak je zřetelně vidět z citovaných statistik. Z uvedeného by tak bylo možno dovodit, že o „společnou“ (v českém pojetí též „střídavou“) péči nejde jen ve výše zmíněných 12% případů, ale dokonce v 98,95 % případů, neboť pouze ve zmíněných 72 případech došlo k omezení rodičovské odpovědnosti otce nebo matky a v dalším celkem 491 případě došlo ke zbavení rodičovské odpovědnosti otce nebo matky.

§ 908, jakož i „prováděcí“ § 907 obč. zák. hovoří shodně o „úpravě péče“ resp. o „svěření do péče“. Výchozí § 906 odst. 1 obč. zák. je tu však zřejmě širší, uvádí: *určí* [se*], jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat, a to s uvážením zájmu dítěte*. § 858 obč. zák. tu péči o dítě charakterizuje tak, že zahrnuje (demonstrativně) *zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj*. Ačkoli *zajišťování výchovy a vzdělání* je uvedeno samostatně, je zřejmé, že je pouze podmnožinou „péče o citový, rozumový a mravní vývoj“ dítěte. S uvážením těchto skutečností lze dospět k závěru, že dohody o péči o dítě popř. soudní úprava poměrů i za stávajícího znění zákona by měla a mohla být širší, než jakou představuje řešení pouhé osobní péče o dítě. Mám za to, že je možné sem zahrnout beze změny zákona i zmíněné palčivé otázky vyloučení souběžného zastoupení dítěte v otázkách zápisu do školy a změny školy či poskytování zdravotních služeb. Ani při akceptaci takového extensivního výkladu pojmu „péče o dítě“ však dohoda rodičů nebo rozhodnutí soudu ve věci péče o dítě nemůže zahrnout úpravu zákonného zastoupení obecně a zejména správy jmění dítěte v celém rozsahu.

Je zřejmé, že nastíněná problematika je v praxi „překlenována“ jen **zákonnou domněnkou dohody o výkonu rodičovské odpovědnosti a s tím související presumpcí dobré víry třetích osob** (§ 876 odst. 3 obč. zák.). V každodenním právním styku tak má výkon osobní péče jen jedním rodičem

při svěření dítěte do „výlučné péče“, byť se nadále v českém pojetí jedná o „společný výkon rodičovské odpovědnosti“, ten důsledek, že také tento rodič vykonává rodičovskou odpovědnost v rozsahu zastoupení dítěte, správy jeho jmění, zajišťování jeho vzdělávání a zdravotní péče sám, tedy výlučně. V těch případech, kde je mezi rodiči vážný vztahový konflikt, v němž jsou obvykle zneužívány i všechny v tomto článku popisované nedostatky a nelogičnosti české právní úpravy, však taková úprava fungovat nemůže. A v tom lze spatřovat velmi podstatné limity naší úpravy, vyplývající z vícekrát již zmíněného idealistického pojetí českého rodinného práva. Výkon rodičovské odpovědnosti nepečujícího rodiče má být při svěření dítěte do „osobní péče“ jen jednoho z rodičů zachován jen tehdy, pokud se na tom rodiče dohodnou nebo tak rozhodne soud, a nikoli naopak, jak tomu však u nás dnes je.

VII. Úprava poměrů po rozvodu manželství (popř. po zániku „kvalifikovaného soužití“)

Právní úpravu i aplikační praxi rozhodování o osobní péči a výživě pro dobu po rozpadu dříve fungující rodinné domácnosti můžeme u nás charakterizovat slovy jako stav „bez pravidel“. Pravidla sice jsou – v úzkém smyslu se jim věnuje 7 celkem obsáhlých odstavců paragrafů 906 až 909 občanského zákoníku, k čemuž přistupuje dalších 5 paragrafů zabývajících se stykem s dítětem (§ 887 až 891 obč. zák.) a zejména celá úprava vyživovací povinnosti (cca 13 paragrafů z ní upravuje výlučně nebo také alimentační nároky dítěte). Tato zákonná pravidla ovšem spočívají v tom, že soud „může rozhodnout buď tak, nebo tak anebo také onak nebo i úplně jinak“. Vlastně jediným donucujícím korektivem je tu „zájem dítěte“, neboť rozhodnutí by mělo být s ním vždy v souladu. Pokud ovšem někdo stále vychází z toho, že zájem dítěte je totožný se zájmem společnosti resp. státu (např. zájmu školské správy na tom, aby dítě v období od 1. září do 30. června následujícího roku navštěvovalo pouze jedinou školu a nabyl „narušován“ veřejný vzdělávací a výchovný proces), jde o pravidlo nepoužitelné. Prakticky úplná volnost této právní úpravy, která je z podstatné části spíše jen metodikou či dokonce jen beletrií, je někdy odbornou veřejností oceňována z toho důvodu, že dovoluje soudu upravit poměry „co nejlépe“ a „šít je na míru“. Široká veřejnost si naopak takových kladů našeho práva tolik necení a spíše by zřejmě ocenila více právní jistoty a především předvídatelnosti.

Platná úprava tu má své kořeny nejen ve v úvodu zmíněných ideologických předpokladech z roku 1949, ale tyto jsou dokonce ještě o něco starší a hlubší. Po celá staletí platilo, zjednodušeně řečeno, že nemanželské děti, kterých bývalo podstatně méně, „patřily“ bez ohledu na jejich věk matce „dokud je chce a může vychovávati“. Otec, byl-li zjištěn, byl povinen nést „jen“ náklady přiměřené výživy. Naopak děti manželské, kterých byla podstatná většina, při rozpadu domácnosti „patřily“ do 4 let věku chlapců a 7 let věku dívek matce, poté manželskému otci. Spory se v zásadě nepřipouštěly. To mělo jedno jasné pozitivum: eliminaci sporů „o péči“ a všeho toho, co je dnes provází. Na druhou stranu tato přísná formální pravidla v řadě případů vedla k nešťastným ba tragickým situacím, reflektovaným posléze i krásnou literaturou, za všechny lze uvést např. Tolstého Annu Kareninu. Netřeba navíc chodit k příkladům do ciziny, všichni znají dětské osudy Otce vlasti. Proto např. v oblasti uherského práva se již koncem XIX. století k rozhodné věkové hranici 7 let přistupovalo bez ohledu na pohlaví dítěte, a i poté bylo možné zvažovat okolnosti případu. Dílčí novelizace o. z. o., dlouho připravovaná a vyhlášená nakonec císařským nařízením během první světové války, pak rovněž pro Předlitavsko tradiční pravidla rozvolnila, hranice rozhodného věku zcela opustila a § 142 o. z. o. pak stanovil to, co nám nápadně připomíná již i dnešní úpravu (a zejména praxi) včetně zachované obligatorní intervence soudu (uvědomme si, že rozluka pro většinu manželství – těch katolických – dosud ani nebyla umožněna, rozvod od stolu a lože či – v případě nekatolíků – rozluka byly kromě toho společenskou tragédií*): jestli manželé při rozvodu nebo rozluce manželství neshodli se za souhlasu soudu o péči a výchově dětí, rozhodne soud, přihlížeje ku zvláštním poměrům případu se zřetelem k zájmům dětí, povolání, osobnosti a vlastnostem manželů a k příčinám rozvodu nebo*

rozluky, mají-li všechny nebo které děti otci nebo matce býti ponechány. Druhý manžel je však přece oprávněn s dítětem osobně se stýkati. Soud může tento styk blíže upraviti. Náklady na výchovu nese otec. To vše bylo o něco později ještě podtrženo i odbornými názory z období první republiky (a tradovanými kontinuálně samozřejmě i v dalších desetiletích, a to nejen u nás), které v protikladu ke konvencím, rozšířeným ještě i v předchozí generaci, zdůrazňovaly, že dítě mladší 7 let, případně i starší, potřebuje z hlediska osobní péče a výchovy především matku. Tato pravidla pak z praktického hlediska integrálně převzala i socialistická právní praxe, ačkoli zajisté vycházela z odlišných teoretických východisek nežli „úpadkové" právo buržoasní, jak bylo naznačeno již v úvodu. A tato pravidla se silou zvyku prosazují bez ohledu na změny politických režimů posledních sta let od monarchie přes republiku, protektorát a další období politické nesvobody i znovunabyté svobody až dosud.

§ 906 odst. 1 obč. zák. i dnes nutí rodiče, jimž se rozpadla rodinná domácnost, do soudního sporu, který velmi často pouze eskaluje do té doby ještě překonatelný konflikt – stanovuje: *má-li být rozhodnuto o rozvodu manželství rodičů dítěte, soud nejprve určí, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat*. Odst. 2 sice hovoří o možnosti dohody, ovšem podléhající výhradně schválení soudem, ačkoli jinak platí obecná zásada, že rodičovské dohody nevyžadují soudní schválení. Jedná se o již popsaný relikt z doby, kdy rozvod byl jednak výjimečnou a společensky ostrakizovanou skutečností popř. kdy se navíc předpokládalo (1949), že bude do budoucna výjimečný.

První otázkou je ovšem, zda je vůbec nezbytné, aby soud vždy v souvislosti s rozvodem (ať již v samostatném předchozím řízení, jako tomu u nás dnes je, nebo v rámci řízení o rozvodu, což je jinak standardní úprava) vůbec upravoval poměry dětí pro dobu po rozvodu nebo schvaloval v tom smyslu dohodu. Rodiče totiž mohou mít zájem na rozvázání manželství, na zániku společného jmění apod., avšak nemusí mít žádný zájem na formalizované úpravě péče o dítě (včetně sjednání fixní výše výživného), neboť se na tom všem bez problémů dohodnou „i bez papíru" a průběžně. K tomu srov. dále odstavec *„Jiná" společná péče*. To ostatně odpovídá rovněž německé právní úpravě[8]. Chtějí-li se rodiče nezletilého dítěte rozvést „dohodou", pak jim dokonce v některých jiných státech postačí dostavit se na matriční nebo podobný správní úřad k „ohlášení změny", u nás naproti tomu musí podstoupit dokonce hned dvě soudní řízení, když ještě navíc jedno podmiňuje druhé…

„Jiná" společná péče

Naléhavě by bylo zapotřebí doktrinální popř. judikatorní redefinice pojmu „společná péče" (popř. legislativní, vzhledem k pověstnému konservativismu českého rodinného práva). Tato forma péče oproti dnešnímu obvyklému nazírání totiž vůbec nevyžaduje ve všech případech soustavnou péči obou rodičů o osobu dítěte ani vedení společné domácnosti, jak bylo zmíněno již v kapitole *VI. Omezení „nepečujícího" rodiče*. Vždyť ani v případě, kdy jeden z rodičů po část týdne, nebo pravidelně i v rozsahu několika měsíců žije a pracuje jinde než v místě „společného bydliště", nikdo zajisté nepochybuje, že by dítě nebylo (např. v případě manželů) v jejich společné péči. „Společná péče" by měla být pojmově charakterizována tím, že poměry dítěte nejsou formálně upraveny (tedy soudně nebo dohodou) tak, že by dítě bylo svěřeno do střídavé péče obou nebo do výlučné péče jednoho z rodičů, ale naopak tím, že tu není podobná úprava a rodiče se o všech otázkách průběžně dohodnou a zejména že jsou vzájemně plně zastupitelní. To by jistě měla a mohla být základní úprava péče o dítě po rozpadu rodinné domácnosti (a/nebo rozvodu manželství). Taková forma péče by nutně nemusela znamenat ani potřebu uzavření dohody o péči, výživě popř. styku s dětmi, nebo soudní schválení takové dohody popř. soudní úpravu. Mohla by být ostatně stanovována vyvratitelnou domněnkou (např.: *zanikne-li manželství rozvodem a není-li tu jiné ujednání rodičů o péči o nezletilé dítě, které se z manželství narodilo, má se za to, že se rodiče dohodli, že o ně budou pečovat a zaopatřovat je společně*. Nebo pod.).

Smlouvy o péči, výživě a styku s dítětem

Právní úprava by pak jako „druhý stupeň“ měla v první řadě dovolit uzavření *smlouvy o péči a výživě dítěte popř. styku s ním*, např. formou veřejné listiny. Minimálně v případě vyživovací povinnosti nic nebrání tomu, učinit takové ujednání v notářském zápisu přímo vykonatelné. Ve vztahu k výživnému jde jistě o možnost platnou již dnes, byť prakticky nevyužívanou, zejména z důvodu formalistického rigidního pojetí vykonatelnosti notářských zápisů v českém právu, které se zřejmě odvíjí od ustanovení § 71a odst. 1 věta poslední notářského řádu, že *obsahem právního jednání, o kterém je takový notářský zápis, musí být i výše dluhu a lhůta pro plnění* [obdobně § 71b odst. 2 písm. d) a e) not. ř.], neboť celková výše dluhu u výživného (jakož i u řady jiných plnění) samozřejmě nemůže být dopředu stanovena. Vzhledem k tomu, že § 71b odst. 3 not. ř. stanovuje, že *dohoda účastníků může obsahovat též podmínky nebo doložení času, popřípadě vzájemné povinnosti oprávněné osoby, na jejichž splnění je poskytnutí předmětu plnění vázáno*, nemělo by však dle mého názoru sepsání notářského zápisu o dohodě o výživném s prohlášením povinné osoby o svolení k vykonatelnosti nic bránit ani podle současného zákona. Ostatně až do právnické dvouletky se užívalo spojení (zakotvené ještě i v zákoně z 25. 3. 1948 č. 57/1948 Sb., o zálohování výživného dětem) „výživné stanovené pravoplatným soudním rozhodnutím, soudním smírem nebo vykonatelným notářským spisem“, které zřetelně ukazuje, že vykonatelný notářský zápis o dohodě o výživném dítěte není rozhodně nic jen z říše bujné fantasie.

Soudní určování výživného je zcela zbytečnou zátěží všech zúčastněných a v neposlední řadě i soudu samotného (což má zajisté i významné rozpočtové dopady). A to platí i pro vlastní úpravu péče popř. styku s dítětem, která by mohla být rovněž provedena na prvním místě dohodou ve formě veřejné listiny. Ingerence soudu v případě schopnosti rodičů se dohodnout nemá žádné opodstatnění. (Bylo by možno nejvýše stanovit povinnost takovou dohodu např. doručit soudu ke zvážení prošetření poměrů a případnému zahájení řízení z moci úřední, pokud by tu bylo podezření, že dohoda není v souladu se zájmem dítěte. Avšak i to se jeví jako nadbytečné i nevhodné. Ostatně je jasné, co by se s takovými na vědomí dávanými spisy v 99% případů dělo – byly by zakládány *ad acta* a padal by na ně prach.)

Obligatorní „střídavá péče“ (tzv. na zkoušku)

Kromě možnosti uzavření smlouvy o péči, výživě a styku s dítětem by bylo vhodné stanovit i další nová pravidla, týkající se manželských dětí nebo dětí, u nichž by oba rodiče měli ke dni rozhodování rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu (dříve popsané „kvalifikované soužití“ bez uzavření manželství, na základě „prohlášení“ rodičů apod.). V případě, že by tu nepostačovalo trvání „společné péče“ nebo nebylo možné uzavření „smlouvy o péči, výživě a styku s dítětem“ a některý z rodičů by o úpravu poměrů dítěte požádal soud, měl by soud zásadně obratem po určitém minimálním šetření (např. při jiném soudním roku), a to v krátké lhůtě (např. 30 dnů) předběžně upravit poměry dítěte zásadně tak, že by je svěřil do střídavé péče, neboť do té doby lze předpokládat „společnou péči“ ve výše uvedeném smyslu. Kontraindikací by tu mohla být snad jen objektivní nemožnost osobní péče na straně jednoho z rodičů (hospitalizace, výkon trestu nebo detence), odmítnutí trvaleji pečovat osobně o dítě (např. požadavkem pouze na úpravu víkendového styku apod.), popř. trestní stíhání související s péčí o dítě, zákaz styku s dítětem nebo vykonatelné vykázání tohoto rodiče ze společného obydlí. Druhým typem kontraindikace, který by mohl (ale nemusel) tuto „předběžnou“ střídavou péči vylučovat, by mohla být skutečnost, kdy k rozpadu rodinné domácnosti došlo před zákonem určenou dobou (např. 3 či 6 měsíců apod.) a po tuto dobu výlučnou péči vykonával jen jeden z rodičů. V tomto případě by však mělo být opět přihlíženo k tomu, zda prodleva nebyla dána obmyslným předstíráním jednání o uzavření smlouvy o péči a výživě dítěte, jejíž uzavření by bylo konečně odmítnuto právě po uběhnutí stanovené doby. V ostatních případech, kde by nebyla dána žádná z vymezených „kontraidnikací“, by měla být „předběžná“ střídavá péče

obligatorní. Teprve po zhodnocení funkčnosti předběžné úpravy např. po uplynutí doby půl či tři čtvrtě roku by mělo být přistoupeno k finální úpravě, a to pouze tam, kde by se rodiče mezitím sami nedohodli stejným postupem, který byl popsán již výše (společná péče, smlouva o péči apod.). V této fázi by také jistě bylo možno využít praktických postupů, známých např. jako „kochemská praxe“ apod.

Je ovšem samozřejmostí, že řízení ve věcech péče o nezletilé dítě, výživy dítěte a styku s dítětem [§ 466 písm. b) až c) zákona o zvláštních řízeních soudních] by v § 468 zákona o zvláštních řízeních soudních měla být definována jako řízení návrhová (na návrh zákonného zástupce). Soud sice není a ani by neměl být vázán návrhy účastníků. Např. jistě může a má výživné stanovit i v jiné výši, než je navrhována, stejně jako by měl „doplňkové“ výživné stanovit i dalším osobám, jimž svědčí alimentační povinnost, avšak navrhovatel je neuvedl. Samotné zahájení řízení (fakticky „zvednutí sporu“) má ovšem být zcela logicky v rukách stran.

VIII. Důsledné zpoplatnění soudního řízení a ukládání povinnosti náhrady nákladů

Tam, kde by výše uvedené postupy nevedly k dohodě rodičů, by samozřejmě nezbývalo, než provést řízení ve věcech péče soudu o nezletilé tak, jako je tomu i dnes. Takovou skutečnost ovšem výstižně negativně zhodnotil již v době první čsl. republiky prof. Emil Svoboda, když konstatoval, že *jsou-li i jinde hranice, kam až může právo zasáhnout, jsou na tomto poli mnohem osudnější. Je-li jinde třeba překonati právo spravedlností – zde je ta potřeba přímo životní nezbytností. Bude-li nutno, aby mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi rozhodlo spornou věc právo, je to již neštěstí, ne-li úplné ztroskotání*. Takováto řešení, a to především s ohledem na ochranu zájmů dítěte, by neměla být podporována a právní úprava by tu měla nastavit určitý práh dosavadní lehké dostupnosti takové „služby“ ze strany státu, která rodiče, kteří mají neshody, vlastně motivuje ke zbytečnému (a málo efektivnímu) řešení svých neshod u soudu.

Z uvedeného důvodu by řízení ve věcech péče, výživy a styku s dítětem (popř. v dalších „sporech“ souvisejících s péčí o děti) měla být zpoplatněna soudním poplatkem, a to nikoli jen symbolickým (např. ne menším než 10 tis. Kč pro jednu instanci), a současně by měly být zásadně stranám přikazovány k úhradě další výlohy (např. znalečné a svědečné), a zejména pak náhrada nákladů řízení účastníka, který byl v řízení „úspěšnější“. Tedy takového, který buď projevoval i po čas řízení opravdovou vůli k dohodě nebo jehož procesním návrhům se v konečném rozhodnutí soud nejvíce přiblížil. Náhrada nákladů by tak měla být zásadou, její nepřiznání odůvodněnou výjimkou z pravidla, zatímco dnes platí přesný opak (§ 23 zák. o zvl. řízeních soudních). Pouze taková úprava by dostatečně efektivně motivovala rodiče k tomu, aby věc neřešili „sporem“, ale vždy pokud možno smírně. Osvobozeni od poplatku by samozřejmě měli být nadále vždy rodiče, je-li vedeno řízení „na podnět zvnějšku“, jehož výsledkem může být omezení (zbavení) výkonu jejich rodičovské odpovědnosti nebo zachování trvání takového opatření (např. nařízení či trvání ústavní výchovy, svěření dítěte do pěstounské péče či zamítnutí návrhu na její zrušení apod.).

C. Stručný závěr

Cílem příspěvku bylo ukázat, že přemýšlet o problematice rodičovských sporů pouze v kontextu rozvodu či rozchodu rodičů je nedostatečné, byť se v odborné literatuře zpravidla věnuje pozornost jen tomuto tématu. Problémy totiž generuje naše právní úprava již na samém začátku, tedy pravidlem, že rodičovská odpovědnost (resp. její výkon v plném rozsahu) vzniká bezvýjimečně narozením dítěte. To je navíc pouhá proklamace, neboť pokud se např. narodí dítě neprovdané matce, byť je otec zjištěn, žádná „společná péče“ tu ipso facto být nemusí, pokud spolu rodiče nikdy

nežili, nežijí a žít nehodlají. Na stranu druhou tam, kde „společná péče“ prokazatelně fungovala, konkrétně u dětí narozených v manželství (nebo v případě dlouho stabilních družských poměrů), právo naopak nijak takovou skutečnost nereflektuje a při rozhodování nefavorizuje z hlediska preference možnosti jejího dalšího, byť modifikovaného zachování, např. alespoň ve formě „střídavé péče“.

Dalším problémem platné úpravy je pak skutečnost, že v těch případech, kde tu není možná dohoda a dítě je svěřováno do péče jen jednoho z rodičů, rozhoduje se toliko o výživě a ze složek rodičovské odpovědnosti pouze o vlastní péči, ačkoli rodičovská odpovědnost je mnohem širší, a většina jejích ostatních složek je od vlastní péče stěží oddělitelná. Zůstává pak nepečujícímu rodiči jak plný rozsah zákonného zastoupení a správy majetku, tak i právo rozhodovat o vzdělání či bydlišti dítěte, což vše přináší opět jen další a další konflikty, které rozhodnutí o pouhé péči (a výživě) nemohlo ze své podstaty do budoucna odstranit.

K tomu všemu přistupuje řada sekundárních aspektů platné právní úpravy, které se sice výkonu rodičovské odpovědnosti v oblasti osobní péče o dítě a s tím souvisejícími záležitostmi bezprostředně netýkají, ale prakticky jej mohou ve svém důsledku ovlivnit velmi negativně. Jedná se zejména o nevypočitatelnou praxi vyměřování výživného, která má navíc zřetelně retroaktivní povahu (neplatičem se tak rázem může stát i osoba, která si své povinnosti, a to i soudně stanovené, vždy řádně plnila). Nebo o velmi nízký práh dosažitelnosti komfortu „bezplatného“ řešení sporů před soudem (jde o zdánlivé přenesení odpovědnosti za vlastní neschopnost se dohodnout na někoho jiného). Předložený článek se tak snaží naznačit možné cesty, které by popsanou situaci mohly zlepšit. Jde především o to, aby zákon nevytvářel právní realitu (fikci) tam, kde fakticky není a nikdy nebyla (vznik veškerých práv a povinností obou rodičů samotným narozením i nemanželského dítěte), aby dále nenutil rodiče k soudní úpravě poměrů dítěte tam, kde stačí formalizovaná dohoda nebo i bezformální akceptace faktického stavu, a naopak aby neschopnost rodičů se dohodnout, v důsledku které bude „zaměstnáno“ nemálo pracovních sil na erární útraty (soudce, další zaměstnanci soudu, opatrovník, v řadě případů znalci, svědci atd.), sankcionoval tím, že podle míry své odpovědnosti se na takových nákladech budou strany také podílet.

Je přitom samozřejmé, že žádná právní úprava není samospasitelná. Jakékoli případné změny v praxi rozhodování rodinněprávních věcí, ani jakákoli případná změna zákonné úpravy stejně nikdy nenastolí ideální stav. Pokud se strany (potomní účastníci řízení ve věcech péče soudu o nezletilé) nejsou schopni na ničem dohodnout a k předmětu řízení přistupují jako k věci cti a prestiže a na základě zásady „všechno nebo nic“, ani sebelepší zákonná pravidla založení jejich osobnosti stejně nepředělají. Přesto však to neznamená, že by se na změnu doktríny a snad i legislativy mělo či dokonce muselo rezignovat. Pro rozumné a spravedlivé uspořádání soukromých poměrů má totiž zákon (a jeho aplikace) vytvořit ty nejpříhodnější podmínky. K diskusi o tom by snad mohly přispět i úvahy obsažené v tomto příspěvku.

Mgr. Adam Křístek,
právník,
člen Výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva

e-mail: adam.kristek@poradna-prava.cz

---

[1] V kapitalistické krisi se vyskytuje několik skutečností, které značně zhoršují podmínky pro normální život pracujících a pro trvání manželství… Překonáním kapitalistické anarchie a plánovitým

socialistickým hospodařením se vylučují krise a nezaměstnanost. Stálé pracovní důchody a stoupání reálných mezd v období budování socialismu zajišťují zdravý vývoj rodinných a manželských poměrů a růst porodnosti. Teprve budování socialismu dává pracujícím nutnou existenční jistotu, která je prvním předpokladem pro šťastný rodinný život… V posledním desetiletí vznikla celá literatura o t. zv. krisi rodiny, jak v měšťácké literatuře bývá nazýván rozvrat rodinných poměrů, způsobený kapitalismem… Pro rozvrat rodiny způsobený kapitalistickými poměry je příznačný vzrůst rozvodů, který nastává ve všech zemích v období kapitalistického rozvoje… Postupný vývoj socialismu pak přinesl s sebou stálé upevňování manželských vztahů, které byly vyjadřovány také náležitými zákonnými úpravami. Dnes manželské zákonodárství v Sovětském svazu počítá se socialistickými společenskými poměry a stálé upevňování rodiny a manželství v Sovětském svazu je jedním ze skvělých vítězství socialistického vývoje, které jasně dokazuje, že socialismus je nesrovnatelně vyšší společenskou formou než kapitalismus také pokud jde o nejosobnější vztahy mezi lidmi… Hluboké rozpory mezi rodiči a dětmi vyrůstající v kapitalistické společnosti z toho, že rodina jest považována především za hospodářskou jednotku, odpadnou při budování socialismu, poněvadž socialismus osvobodí rodiče a děti od stálé obavy ze zchudnutí…
[2] Daniela Kovářová. Za teplo domova odpovídá žena, matka nikdy nepřestala potřebovat otce (rozhovor s I. Válovou). www.ceska-justice.cz; publikováno 26. 12. 2015
[3] Rogalewiczová R., Úprava povinností a práv k nezletilým dětem v případě rozchodu a rozvodu rodičů. In: Právní rozhledy č. 1/2016; str. 14
[4] Rogalewiczová R., op. cit.; str. 13
[5] Stejná úprava, tedy založení společné péče a výkonu rodičovské odpovědnosti ze zákona pouze manželským rodičům, jinak výhradně neprovdané matce s možností učinit společné prohlášení nemanželských rodičů popř. podobné jednání, jímž teprve je založen výkon rodičovské odpovědnosti nemanželského otce (popř. právo péče), platí např. také ve Velké Británii, do určité míry i v Dánsku a v dalších evropských státech.
[6] Stanovením výše výživného z hlediska „možností“ povinného rodiče se zabývá především známý materiál Ministerstva spravedlnosti z roku 2010 – Doporučená výchozí rozmezí pro stanovení výše výživného za účelem sjednocení rozhodovací praxe soudů v otázkách výživného na nezaopatřené děti – zpracovaný v rámci projektu optimalizace agendy výživného, obsahující i známé „tabulky“. Velice podrobnou a zajímavou příručku pak představuje dnes již prakticky nedostupná a samozřejmě již v podstatě nepoužitelná práce Výživné nezletilců v evropských právních řádech (Komparatistická studie se zvláštním zřetelem k úpravě výživného soudem), vydaná Právnickým ústavem Ministerstva spravedlnosti ČSR v roce 1971 (ed. JUDr. Vilém Másilko a JUDr. Stanislav Vaněček), podrobně se zabývající i českou resp. československou právní úpravou a jejím vývojem, včetně řady navrhovaných metodických pomůcek, zpravidla rovněž ve formě „tabulek“ či různých matematických vzorců. Problematikou výživného jsem se zabýval rovněž ve svém článku Výživné pro děti: problematika určování jeho výše, jeho vymáhání a pomoc veřejné správy s uplatňováním práva na výživné v minulosti a dnes. In: Právní rozhledy 13-14/2015, str. 492 - 497
[7] Dostupné na www, k dispozici >>> zde.
[8] Srov. Rogalewiczová R., op. cit., str. 15

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- Licence LUC v podnikatelské strategii provozovatelů dronů
- Péče rodičů po novele od 1.1.2026
- K ukončování služebního poměru po novele zákona o státní službě
- Aktuality z práva internetu: kybernetická bezpečnost a online řešení sporů

- Zelené standardy pro výstavbu a renovace: jaké povinnosti přinese nová evropská úprava?
- Byznys a paragrafy, díl 25.: Započtení
- Zrušení bytového spoluvlastnictví včetně limitů soudní ingerence
- 2. díl ze série Pravidla a odpovědnost při provozování zimních sportů: Povinnosti provozovatele při závodech a trénincích: zabezpečení tratí a oddělení veřejného a sportovního provozu
- Protokol o předání díla jako podmínka zaplacení jeho ceny a k možné změně soudní praxe
- Rozsáhlá novela rodinného práva účinná od 1.1.2026
- Judikatura: smluvní sjednání prekluzivní lhůty je obecně platné (FIDIC)